

Mål & Mæle • 1-2

14. årgang 1991

Fyret på sin 60-års fødselsdag

18. september 1991 fylder Erik Hansen 60 år. Dette dobbeltnummer af Mål & Mæle udgives som en hyldest til fødselaren. Han har fået som gave at blive midlertidigt fyret fra sin post som redaktør af bladet, og Jørn Lund er trådt i stedet for ham. Læs side 2

Skriv på plagiater

Lad postmodernismen sejre! Også i teksterne på postkort. Brug de gamle formularer, *god jul og et velsignet nytår, tillykke med fødselsdagen* osv. Se et forsvar for klicheen side 18

Bevar vokalerne!

Gå aktivt ind i kampen mod voldtægten af vort sprogs herlige vokaler! Bliv forlenet med et anstrøg af Don Quixote – uden at det bringer dig i livsfare. Find sammen med Hans Jørgen Jensen fred i denne kamps side 19

Når man begynder med det forkerte køn

En togfører sagde ved en fejltagelse følgende i højtalene: »... når toget holder ved det næste ...«, og så kunne han ikke sige »... station«. Læs hvordan han klarede sig side 28

Oplysning

Hvordan kan det være, at vi på dansk har *oplysnings-tid*, mens tyskerne har *Aufklärung*? *Opklaring* har på dansk noget at gøre med kriminalbetjente og meteorologer. Og hvad er det egentlig, der får alt det lys? Læs hvad Mette Kunøe mener om det side 33

En uansøgt
afskedigelse 2

Til gunst
for klicheen 18

Bevar vokalerne 19

Genusbestemt
ordvalg 28

Rådlig sproggivning 32

Oplysning 33

Håll danskan igång! 42

Det er mærkeligt på
dansk 47

Små børn skriver .. 63

Ved at vejlede i brug af normen, risikerer han at bestyrke de rigsmålstalende og -skrivende i den vrangforestilling, at deres dansk er smukkere, ædlere, mere klart og logisk end andre slags dansk, og at dialekter og lavsocialsprog enten er primitive og kaotiske folkesprog eller måske ligefrem hele systemer af sprogfejl, som afspejler ringe udviklede hjerner og mangel på kultur hos de talende.

Erik Hansen

En uansøgt afskedigelse

Mål & Mæles fødselsdagsgave til Erik Hansen er en uansøgt afskedigelse. Erik Hansen har ganske vist grundlagt tidsskriftet, men som redaktør af netop dette nummer kunne han ikke bruges. Han erstattes af Jørn Lund.

Redaktionen har henvendt sig til en række kolleger, venner og læsere, som er blevet opfordret til at begive sig ind på et af Erik Hansens foretrukne domæner: den sproglige rådgivning. Hver enkelt har måttet indskrænke sig til at skrive en enkelt side, og udformningen retter sig mod Mål & Mæles læserkreds.

Som det vil fremgå, er resultatet blevet et særnummer, der bevæger sig ind på næsten alle tænkelige sproglige felter. Derved kommer det til at afspejle spændvidden i Erik Hansens virksomhed og hans brede kontaktflader i ind- og udland. Og det ses, at hans veloplagte og præcise udtryksform har virket inspirerende på forfatterne.

Det siger redaktionen tak for. Vi er glade for på denne måde at kunne hylde Erik Hansen. Han fortjener det!

*Carsten Elbro
Jørn Lund
Ole Togeby*

Mål & Mæle

*Redaktion: Ole Togeby, Carsten Elbro,
Jørn Lund.*

Grafik: Hanne Simone

*Ekspedition:
CBL tryk, Håndværkervej 8-10,
postbox 3072, 6710 Esbjerg V.
Telefon 75 15 43 60.*

Tryk: CBL tryk, Esbjerg.

Mål & Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er kr. 128,00 pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til CBL tryk. Hertil retter man også henvendelse om adresseforandring eller fejl ved bladets levering. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål & Mæle sendes til: Ina Nielsen, Institut for Almen og Anvendt Sprogvidenskab, Københavns Universitet, Njalsgade 86, 2300 København S.

Indhold

Eva Heltberg	Giv de gode råd videre!	side 5
Birte Hjorth Pedersen	Erik Hansen – hvilken Erik Hansen?	side 6
Nobuko Fukui	Danske navne på japansk	side 7
Margareta Westman	Skriv på danska!	side 8
Karen Lund	Tal dansk	side 9
Hans Jørgen Schiødt	At føre dagbog	side 10
Geirr Wiggen	Språklig toleranse	side 11
Jens Kr. Andersen	Et gåt råj om dønsj	side 12
Povl Riis	Orden og anarki i det personlige sprog . .	side 13
Jørgen Gimbel	Om tosproget udvikling i Danmark	side 14
Grethe F. Rostbøll	Det splintrede sprog	side 15
Bente og Henrik Holmberg	Dansk og udansk	side 16
Marie Bjerrum	Poetisk sprog eller hverdagsprog i bibeloversættelser	side 17
Flemming Conrad	Til gunst for klicheen	side 18
Hans Jørgen Jensen	Bevar vokalerne	side 19
John Kousgård Sørensen	Tal tydeligt	side 20
Else Bojsen	Lær svensk!	side 21
Jóhan Hendrik W. Poulsen	»Accentblindhed«	side 22
Ole Frimann Olesen	Skrive vejledning?	side 23
Kjell Venås	Råd til ytre og indre bruk	side 24
Karen Margrethe Pedersen	Været eller våren?	side 25
Henrik Jørgensen	Ups! Gal kasus!	side 26
Lars Heltoft	Nominativ for akkusativ? eller – hvordan mr. Hyde endelig slipper af med dr. Jekyll	side 27
Bent Jørgensen	Genusbestemt ordvalg	side 28
Vibeke Sandersen	Det er bedre at skrive forkert end slet ikke at skrive	side 29
Arne Hamburger	Stav ikke sværere end nødvendigt	side 30
Mogens Gradenwitz	Elektronisk tekstbehandling som fejlkilde	side 31
Klaus Kjøller	Rådlig sproggivning	side 32
Mette Kunøe	Oplysning	side 33
Karl Hårbøl	Man, du, vi	side 34
Inge Lise Pedersen	Kan man tale fynsk i København?	side 35
Iver Kjær og	»Det var kind of tough«.	
Mogens Baumann Larsen	Et lærestykke om norm	side 36
J. Normann Jørgensen	Tosprogede børn og læsning	side 37

Eva Villarsen Meldgaard	Gode råd til nybagte forældre	side 38
Jørn Lund	Skrud ned!	side 39
Lars Brink	Respekt for sproget	side 40
Peter Stray Jørgensen	Hvordan skriver man <i>lort</i> i pænt sprog? . .	side 41
Sture Allén	Håll danskan igång!	side 42
Peter Harms Larsen	Sproglig fitness for folket – ikke kun for profitten	side 43
K. E. Hermann	Hos overfilologen – et interview	side 44
Carol Henriksen	Giv belgierne en anti-ping-og-pamper-kur! .	side 45
Gillian Fellows-Jensen	De farlige vokaler	side 46
Eugeniusz Rajnik	Det er mærkeligt på dansk	side 47
Einar Lundebj	Dansk til nordmenn	side 48
Jørgen Eriksen	Stød eller ikke stød på <i>r</i> foran ustemt konsonant?	side 49
Allan Karker	Foregribende stedord	side 50
Hanne Ruus	Find en udvej!	side 51
Stig Toftgaard Andersen	Idiomer er fællespoesi	side 52
Otto Glismann	Fortid og nutid	side 53
Erik Møller	Når nutid ikke er nutid	side 54
Bente Liebst	Det er rigtigt nordjysk, <i>det er!</i>	side 55
Anne Holmen	Hvad vil det sige at kunne dansk som andetsprog?	side 56
Lars Peter Rømhild	Gammel litterat moraliserer	side 57
John E. Andersen	Ingen kan tjene to herrer	side 58
Anne Duekilde	Afdække, afkontrollere, afmærke, afprøve, afslutte	side 59
Henrik Galberg Jacobsen	Ryk ind og bliv ude. Om fornuftig brug af afsnitstegn	side 60
Finn-Erik Vinje	Erik Hansen er seksti	side 61
Jesper Hermann	Skriv det du har mest lyst til først!	side 62
Elisabeth Hansen	Små børn skriver	side 63
Ebbe Spang-Hanssen	Sig hvad du er oppe imod	side 64
Carsten Elbro	Bolledøj eller formstøbt plastic?	side 65
Ole Tøgeby	Lop din tekst før du sender den ud!	side 66
Jørgen Fafner	Lidt om fornyelsen af et gammelt fællesskab	side 67
Peder Skyum-Nielsen	Sådan – i det hele taget!	side 68
Hans V. Bischoff	Gammelgaard og Hansen	side 71

Giv de gode råd videre!

Få har fået så mange gode råd om dansk sprog i de sidste 17 år som læserne af Mål & Mæle: en lille, privilegeret flok på ca. 1500, der 4 gange om året får et krafttilskud af viden, inspiration og frugtbarhed af egne sproglige oplevelser, i en form der er lige så sprænglært og informativ som den er veloplagt og uhøjtidelig.

Privilegiet er ikke abonnementet på Mål & Mæle (det privilegium kan erhverves for en beskedn sum), men at vide hvor interessant sprog er.

Jeg begyndte at læse dansk på grund af litteraturen – som alle de andre. Men det var fagets sproglige dimensioner der åbnede en ny, intens og inspirerende verden. Ikke oldislandsk, der kørte efter samme bedøvende mønstre som gymnasiets latintimer. Det fascinerende var nydansk grammatik med Erik Hansen. Grammatik og sprog præsenterede sig som en livgivende kilde til tænkning, logik, forståelse af tekster i bred forstand og livet i almindelighed.

Siden har jeg erfaret at selv elever i gymnasiet fanges af etymologi, sproghistorie, tvetydigheder fra dagens avis, sprog-jokes, oversættelsesforbistringer, sproghandlinger, samtalens grammatik, kunstsprog, køns-, alders- og stedsbestemt sprog, nye ord, slang.

Man kan gøre folk bevidste om sprog ved at anskueliggøre sammenhænge, ved at tage udgangspunkt i semantik og i den sproghistorie der sker rundt om os hver dag. I modsætning til den sprogundervisning der ikke diskuterer og forklarer, men som især dyrker eksercits og meningsløse detaljer.

Mål & Mæle er leverandør til det danske hof og til det danske folk, i hvert fald den nysgerrige dansker der ikke nødven-

digvis har en fagligt betinget interesse for sprog. Mål & Mæle har modtaget fine kulturpriser. Ja, det lever op til de mest kræsne krav til formidling som fx defineret af en 3.g'er: »Det skal være show-præget. Naturligvis ikke i poppet, vulgær forstand, men med sans for det elementært underholdende, ikke doce-rende. Der skal være en strøm af informationer, synspunkter, detaljer, så man kan holde sig vågen.«

Alt det kan Erik Hansen. Og han møder dagligt folket, i sprogminuttet, som Magister Stygotius, via sprognævnet, i bøger og i debat og i undervisning, i foredrag fra Læsø til Japan.

Han har som en 1900-tallets Holberg på sprogområdet udfyldt og fornyet eksisterende genrer, tilføjet nye, og han kan på en gang belære, underholde og flytte synspunkter.

Den eneste gruppe der åbenbart ikke er blevet flyttet, er opinionsdannerne: dem der underviser i sprog og tekster! Kun få dansklærere læser fx Mål & Mæle! Mången en litterat har aldrig gjort sig klart at uden sprog ville ingen roman og intet digt blive skrevet, læst eller forstået.

Vi har godt og inspirerende materiale om sprog, men det bliver ikke brugt. Mange lærere har en bias mod overhovedet at beskæftige sig med sprog – for de ved endnu ikke at det er spændende.

Det gode råd til læsere af Mål & Mæle på Erik Hansens runde fødselsdag må derfor være: Gå ud og spred visionerne – også til dem der underviser!

*Eva Heltberg, f. 1946,
dansk og lingvistik,
studielektor,*

Frederiksberg Studenterkursus

Erik Hansen – hvilken Erik Hansen?

Der findes 119140 mænd der bærer det nordiske navn *Erik* og 333994 der hedder *Hansen* heraf 65297 i København.

Inden for mandsnavne har Erik en speciel stilling, fordi det nok er et ældre navn, men det kommer først på top-tilisterne efter 1900. Men så bliver det så populært, at det holder sig på top-tilisterne i 5 tiårsperioder med en forskydning fra København til provinsen på 10 - 20 år. Navnet når aldrig til tops i Sønderjylland, men det er det mest almindelige drengenavn i København i 1910-1930, (nr. 2 i 1930-40), og det kommer til tops igen 1940-1950; på Sjælland og Lolland-Falster er det topnavn i 1920-1960 og på Bornholm, Fyn, i Vestjylland og Nordjylland i 1930-1960, d.v.s. at i perioden fra 1930 til 1960 er Erik et topnavn fælles for alle egne af Danmark. Men så falder populariteten, og navnet er ikke længere blandt de 10 mest populære fornavne. I Sverige er Erik det allermest populære drengenavn overhovedet.

Man kan stave navnet Eric (781 gange), Erich (518), Erick (35), men alle har samme udtale. I 4563 tilfælde er Erik en del af et bindestregsnavn (f.eks. Jens-Erik).

Den etymologiske grundform, man kan opstille, varierer lidt, men lad os i dagens anledning vælge **Einrikr*, der betyder »enehersker«.

Hansen placerer vores Erik blandt de $\frac{2}{3}$ af befolkningen der med et efternavn på -sen viderefører en forfars fornavn + ordet søn, svækket til -sen. Han har det 3. almindeligste patronym som efternavn, og ikke et efternavn der fortæller hvorfra han stammer, eller hvilken pro-

fession hans slægt har haft f.eks. Søndergård eller Bager.

Hvilken *Erik Hansen* der er tale om her, ved vi på grund af navnets almindelighed først når det oplyses, at Erik Hansen blev født den 18/9 1931, og derfor ønskes han tillykke med de tres år, og tillykke med at man kan finde netop ham i mængden »Erik Hansen« – et *mellemløst* ville have gjort det lettere at holde ham ude fra andre EH'er.

Birte Hjorth Pedersen, f. 1926,
lektor,
Institut for Navneforskning,
Københavns Universitet

Danske navne på japansk

Her i Japan har vi nu til dags langt flere lejligheder til at høre noget om Danmark end tidligere. I aviser og tidsskrifter kan vi læse om ældre menneskers kår i Danmark, ligesom vi kan læse om danskernes store omsorg for miljøet og deres indstilling til bortskaffelse af affald. Forleden dag så jeg i fjernsynet, hvordan man laver frikadeller i danske hjem. Ved disse lejligheder stilles vi over for problemet: hvordan skal vi gengive danske navne på japansk? Det er ikke så længe siden, at man plejede at læse danske navne efter engelske eller tyske udtaleregler, og for en sikkerheds skyld udtalte vi alle bogstaverne i ordet. Det er måske på tide at se nærmere på de danske navne, som vi hidtil har gengivet uden videre. Nogle af navnene er dog så udbredte at man uheldigt ændrer deres form. Men kendskabet til dansk udtale er sikkert blevet større, og når vi nævner fx H. C. Andersen eller Søren Kierkegaard, er vi klare over at det lyder helt anderledes på dansk.

Hvis man vil skrive udenlandske navne på japansk, er det nødvendigt at bruge kana-bogstaver. Kana er stavelses-tegn, der principielt består af en konsonant og en vokal. Man kan nemt forestille sig, at det næsten er umuligt at gengive de danske lyde med så begrænsede midler. Oven i købet har Japansk jo kun fem vokaler. Vores ører gør ingen forskel mellem de to vokaler i ordene fx Ib og Finn. De rundede fortungevokaler, vi overhovedet ikke kender til, er mere problematiske. Første stavelse af navnet Møller er vi således nødt til at fortolke enten som *me* eller *mo*. Og vi forstår dårligt at der er flere *a*-lyde. Det

flade *a* er jo simpelthen ikke andet end vores *e*. Hvis vi ønsker at tilnærme os den rigtige udtale, skal vi fx hellere skrive første stavelse af navnet Gade med kana-tegn for *ge*.

Der er en række ord, hvis transskription til japansk er usikker. Det er nemlig navne der ender på *-er*. Dem er der mange af, både fornavne og efternavne: Peter, Asger, Blicher, Møller osv. Med hensyn til de engelske og tyske navne, der ligeledes ender på *-er*, plejer vi at opfatte og skrive den sidste stavelse som lang. Og det gjorde vi også med de danske. Men dansk *-er* udtales ikke langt og vi støder på de fonetiske tegn [ɔ] eller [ʌ] for *-er*. Derfor erkender vi, at det må være bedre at gengive det med kort *a*. Resultatet bliver at de skrevne danske navne på *-er* i høj grad kommer til at ligne de japanske. Asger, skrevet *Asuga* med kana, ligner Asuka, der betegner en af Japans gamle historiske perioder. Asuka er også et pigenavn, der nu er på mode i Japan.

*Nobuko Fukui
f. 1954,
lektor i dansk,
Tokai Universitet*

Skriv på danska!

En svensk bör inte blanda sig i hur danskarna använder danska. Selvfølgelig ikke. Men vad kan då en svensk ge för råd om danska språket till läsarna av denna tidskrift?

Språkbruket har minst två sidor. Den ena är *hur* språket används: uttal, stavning, böjning, meningsbyggnad (sättningsbygning) och bruket av ord. Den andra är *var, när* och *av vem* språket används.

Det är alltså inte vår sak att bry oss om hur danskarna använder danska till danskar i Danmark. Men i det framtida gemensamma (fælles) Europa kan Norden få betydelse som en region bland regioner, en marknad bland marknader. Redan nu tillverkas många varor för en nordisk marknad. Det märks på att allt fler vardagliga ting som vitaminpiller, schampo, rakapparater (barbermaskiner), kex (kiks) osv. får text på både ett eller flera skandinaviska språk och på finska. Ibland ser man också att varor som tillverkats utanför Norden har försetts med texter på till exempel franska, spanska, tyska, engelska, finska och danska (eller norska eller svenska).

Det skulle vara bra om vi i Skandinavien kunde enas om att man i sådana sammanhang kan klara sig med bara en text, på danska, norska eller svenska. Det skulle inte spela så stor roll vilket språk man hade valt i den enskilda situationen. De flesta nordbor vet att vi böjer orden lita olika och att æ (ä) och ø (ö) skrivs med olika krumelurer. Men det vi måste göra är att undvika sådana ord på vårt eget språk som är svåra eller missvisande för våra grannar (naboer). Det kan vara slang och jargong men också

sådana lömska ord som liknar varandra men har olika betydelse. I besvärliga fall kan man ge en översättning inom parentes.

Det här gäller naturligtvis inte bara för bruksanvisningar. I de allra flesta fall går det bra att skriva på danska till oss i Norge och Sverige, men, kära danska systrar och bröder, välj de begripliga orden och skriv alla räkneord (talord) med siffror om ni inte klarar de samnordiska.

Den snillrike läsaren inser genast att om än denna uppmaning är sympatisk, så är det fruktansvärt svårt att vara säker på vad som är underligt för norrmän och svenskar och vice versa. Det som behövs är goda, moderna ordböcker i båda riktningarna mellan alla tre språken, så att man kan kontrollera sina ord. Och hur vi skall få fram dem – se det är en annan historia!

*Margareta Westman, född 1936,
docent,
sekreterare i Svenska språknämnden*

Tal dansk

Forleden var jeg til en fest hvor flere sproggrupper var repræsenteret. Der skete det som så ofte sker når udlændinge og danskere er sammen:

En udlænding på dansk til en dansker: Jeg kan godt lide at bo i København, fordi jeg kan godt lide alle fordelene at et storbys menneske har.

Danskeren: Hvad??

Udlændingen gentager: Jeg kan godt lide at bo osv. ...

Danskeren: Hvad?...Oh, you mean you like etc. etc. ...

Samtalen fortsætter på engelsk. Flere danskere blander sig i samtalen og diskuterer ivrigt videre – på engelsk! Så skete der noget usædvanligt; udlændingen, som er blevet skubbet lidt i baggrunden, føler en tiltagende trang til at være med igen: Taler jeg lige så dårligt dansk, som I taler engelsk? spørger han venligt.

Historien slut.

Det er sjældent udlændinge tør være så dristige når vi danskere selvsikkert fører os frem på vores velfungerende skoleengelsk. Vi holder meget af at tale engelsk – også med udlændinge der faktisk langt hellere ville tale tysk, fransk, kinesisk – eller måske dansk – med os.

Hvor man for eksempel i Frankrig og i engelsktalende lande har problemer hvis man ikke taler nationalsproget; kan udlændinge i Danmark ofte stå i den ganske modsatte situation: at blive mødt med afstandtagen hvis de vover sig ud i det danske.

Vi ved at den måde man bedst lærer et

sprog på, er ved at blive udsat for så meget sprog som muligt og at få afprøvet det vi kan. Så er det jo lidt ærgerligt, hvis vi med vores attituder over for udlændinge, der kæmper for at gøre sig forståelige, signalerer at det at tale dansk medfører prestigetab. Det betyder aflæring i stedet for indlæring. Man mister lysten til at gøre det store arbejde det er at lære dansk.

Sproget er vanskeligt at lære på flere niveauer: Grammatikken med de forskellige bøjnings- og ordstillingsproblemer; hed det nu *kan godt lide* eller *godt kan lide*? Hele problemet med udtale, sætningsintonation og trykforhold volder store vanskeligheder, og vi er meget følsomme over for forkerte trykfordelinger; vi forstår simpelthen ikke hvad der bliver sagt, hvis trykket bliver lagt forkert.

Et andet område der kan pine og plage udlændinge i årevis – selv efter de har opnået stor perfektion på dansk – er sprogets brug, de pragmatiske forhold. Vores sprogbrug er underlagt en lang række sociokulturelle normer som stikker meget dybt i os, og som vi har internaliseret gennem opvæksten. Derfor forekommer det os »naturligt« at opføre os sprogligt på bestemte måder. Vi ved, vi skal sige *tak for mad* og *tak for sidst*. Vi ved at *hvordan går det* ikke er opfordring til at komme ind på de sidste kriser. *Kom og besøg mig en dag* skal man ikke nødvendigvis tage for pålydende, medmindre vores trofaste tidsbibel kommer frem. Selvfølgelig siger man ikke *selvfølgelig* hvis man bliver spurgt om man vil have en kop kaffe; det er imidlertid ikke så klart for hverken en

russer eller en englænder, der med *kaniечно* og *sure* overfører sprogbrugsregler fra deres modersmål.

Der er 387 mio. der taler mandarinkinesisk.

Der er 263 mio. der taler engelsk. Faktisk er der dobbelt så mange der dagligt gør brug af engelsk.

Der er 110 mio. der taler tysk.

Der er 5,5 mio. der taler dansk – og små hundrede tusind der prøver at få det lært. Giv dem en chance!

*Karen Lund, f. 1950,
ekstern lektor,
København Universitet*

At føre dagbog

»Dagbogen er det eneste sted i verden, hvor man er fri og ikke behøver at tage hensyn til nogen som helst.« skriver Villy Sørensen i *Tilløb og dementerer* dermed i en vis forstand sine egne ord.

Man er ikke fri; for enhver tanke og fornemmelse fra bevidsthedens mange lag må over den tærskel, hvor impulserne sætter sig i ord og dermed forpligter over for det sproglige fællesskab.

Vores to fornemste dagbøger fra sidste århundrede, Søren Kierkegaards og H. C. Andersens viser, at den personlige interessesfære er et helt afgørende filter; den ene skriver om indre og den anden om ydre oplevelser. Men sproget har stil og er læseligt for alle. Friheden er bundet af fællesskabet.

Den, som skriver dagbog, lærer for alvor at udtrykke sig kronologisk, koncentreret, selektivt og forståeligt for en senere læsning og en måske aktiv eftertid. Hvorfor ellers skrive?

Selve glæden ved at prøve denne genres spilleregler og muligheder er tilskyndelse nok. Indtryk under en rejse får dobbelt værd, når man sætter dem i ord, formulerer og disponerer. Dagen bliver iscenesat og får profil.

Dette opnår man ved at føre dagbog: at lære sig selv at kende som skribent og læser, at fastholde visse glimt fra de grå hverdage og gyldne fritider (eller omvendt), at tage sproget i brug som bærer af vores inderste væsen og yderste, finpudsede facade.

Før dagbog, venner!

*Hans Jørgen Schiødt, f. 1929,
lektor,
Danmarks Lærerhøjskole*

Språklig toleranse

Det er en glede å ønske Erik Hansen til lykke med dagen, og jeg takker for anledningen til å gjøre det som en av hans venner og kolleger i det nordiske språkfellesskapet. Men er det vel betenkt å be en norsk språkrøkter gi danske lesere råd om deres eget språk? Ingen utenforstående kjenner det språket bedre enn dem som selv har det som morsmål. Jeg mener jeg gjør klokest i å la det være. Men en språkpolitisk holdning kan jeg gi uttrykk for, én som burde ha mer allmenn gyldighet, og som jeg derfor burde kunne anbefale danske så vel som medlemmer av andre språksamfunn å gi akt på.

Holdningen heter *toleranse*, dens uløselige følgesvenn *selvrespekt*. Det er ikke sant at en bestemt form eller noen bestemte varianter av språket, for eksempel det danske, er »bedre«, »riktigere«, »vkrere« eller liknende enn andre, slik mange dessverre tror og enkelte ser seg tjent med å la andre tro. Alle varianter av dansk, for nå å holde oss til jubilantens språk, er sprunget av samme gamle rot og har samme egenverdi. Sønderjysk og vendsysselmål, fynsk, lavkøbenhavnsk og bornholmsk, for bare å nevne noen varianter, de er alle like »riktige«, like »danske«, like »fine«. Det er snobberi eller misforstått øvrighetslojalitet å tro at f.eks. høykøbenhavnsk eller riksdansk er »finere« og »bedre« enn alle de andre formene dansk opptre i. Hvilken rett har den som tilfeldigvis selv har disse høystatusvariantene som sitt morsmål, til å hevde *sin* språkkulturs overhøyhet over de andres? Og hvorfor skal den som ikke har disse høystatusvariantene som morsmål, nedverdige *sitt*

morsmåls kultur ved å holde disse andre for »bedre«? Nei, slike holdninger, som er utbredte i alle språkkulturer, henger sammen med politisk og økonomisk makt på avgjørende punkt i historien. Hvilken variant av dansk ville ha hatt den høyeste status, mon tro, om kongesetet og det økonomiske maktsentrum hadde ligget i Esbjerg de siste 3-400 år og ikke på Øst-Sjælland?

Vi gjør klokt i å gjennomskue det tilfeldige historiske grunnlaget som riktighetsnormene i språket bygger på. Det kan bidra til den språklige toleranse og selvrespekt jeg taler for. I talt språk er slike normative språkbruksregler altfor ofte til plage og skade mer enn til gagn, i alle fall i vår del av verden. For i det danske språksamfunnet, som i de andre nordiske samfunn, vil alle kunne forstå hverandre, om en legger godviljen til og får venne seg til å høre dansk i ulike varianter. Da er det ikke noen rasjonell grunn til å opphøye noen måter å tale på til »bedre« og »riktigere« enn andre. Med vanlig høflighet bør en vise respekt for den enkeltes talte morsmål og dermed bidra til at *alle* danske kan bruke det trygt og med *selvrespekt*, også utenfor kjøkkenkroken og egen egn, uten å tro at en dummer seg ut med det. Det dreier seg om å skape vilkår for å holde mors og fars mål i akt og ære. Skaper en først et slikt klima av respekt for egen språkarv, vil det samtidig ligge til rette for å vise sin neste samme respekt. Her bør framfor alt radio og fjernsyn, men også skolen kjenne sitt ansvar ved å la den språklige variasjonen komme til syne i alle slags sammenhenger, ikke bare i revyvisene. Slik bygger en språklig

toleranse. Samtidig bidrar en slik språkholdningspolitikk, nasjonalt og lokalt, til å øve opp en mer generell toleranse overfor hverandres annerledeshet.

I skriftlig sammenheng bør det nok, av praktiske grunner, være noen bruksregler. Men heller ikke dem bør vi *dyrke*. De er ikke hellige. Er riktighetsreglene vanskelige å følge for mange og gjør mange forlegne, er det enten noe galt med reglene, eller de håndheves for rigid. I språkrøkt som i språkbruk bør regelen være: Mennesket først, språket deretter. Det er ikke mening skapt i at store deler av et folk skal måtte bøye seg

under språklige riktighetsregler som de må slite for å leve opp til, som gjør at mange skammer seg over sitt eget lokale morsmål eller tier av frykt for å bli ledd av eller mobbet på mer subtile måter.

I sum: Språket er til for å tjene mennesket, ikke omvendt. Jeg anbefaler en språkdannelse etter at slikt prinsipp i skolens morsmålsundervisning og i den språklige oppdragelsen i samfunnet for øvrig.

*Geirr Wiggen,
f. 1947,
førsteamanuensis,
leder for Norsk språkråd*

Et gåt råj om dænsng

Både mig, men osse di studerene på dænsngaet er allesammen majet glaje for de mange valmuligheder, som at der er inført i den siste Ratsgrivninsårbog. Det er lissom mej te a nejbyrje hirakied på faet at man næsten ikk ka kome te a stave noet desideret fårkært.

Må jag gåt lie gi et engelt egsemlbel. Det drajer saj om oret *tete-a-tete*. Det er majet got at i alså har strøjet de ånsvage engelske himstergimser over vokalerne som at mand jo aligeveller aldri ka

husge vordan man ska sidde. Men det er kån en hal løsnin. Dæefor fårslår jaj at i i næste uigave tar skrittet fult uj og agseptere at man sgriver en *tæt*. Så ka mand næmli osse bejre se vorfra at oret stammer, det som i hvist kaller dets etymogi.

Hej og tilløggen!

*Jens Kr. Andersen,
f. 1947,
lektor,
Københavns Universitet*

Orden og anarki i det personlige sprog

Inden for al menneskelig udfoldelse fastlægger vanen og traditionen rutiner og regelsæt. De opfattes i første fase som orden i kaos, og dermed som en lettelse i den personlige udfoldelse på feltet, og i menneskers indbyrdes kommunikation. I det lange løb vil dog ofte en for stor dyrkelse af det formelt korrekte kunne virke hæmmende på spontaniteten, og dermed på udviklingen af de paradigmeskift, som har vist sig at være nødvendige i sprog, bildende kunst, litteratur, videnskab etc.

Hvad sproget angår har den historiske udvikling i lande med en uafbrudt samfundsudvikling ført til højst påkrævede regelsæt, retskrivnings- og kommateringsregler, syntaktiske love etc., foruden en lang række skrevne og uskrevne sædvaner for de nationale »undersprog«, socio- og teknolekter, som de anvendes i afgrænsede samfundskredse og -lag, og knyttet til særlige professioner. Disse ordnende og lagdelende mekanismer har mange fordele: de mindsker misforståelser i skrevet sprog, og tildeler skriftsproget distance og neutralitet, når *det* er påkrævet.

På denne baggrund er det ikke mærkeligt, at megen tid og pædagogisk energi er anvendt på regelsættenes udarbejdelse, ajourføring, publikation og indlæring, både i en snævrere uddannelsessammenhæng og over for befolkningen som helhed.

Så langt, så godt. Men herefter melder spørgsmålet sig, om kendskabet til korrekt sprogforvaltning er en nødvendig, eller en nødvendig men utilstrækkelig forudsætning for opnåelsen af et personligt sprog. Jeg melder mig som fortaler for det sidste synspunkt, at orden er en nødvendighed, men uden det lille oprør i sprogborgen også en hemsko. Her gælder for sproget som for andre kulturytringer, at orden

uden anarkistiske udbrud fører til stagnation og kedsomhed, men at på den anden side anarki – eller andre oprørske udbrud – uden kendskab til den orden, man revolterer imod eller forbisér, ender i opløsning.

For sproget gælder dermed vilkår som for malerkunsten, hvor kendskabet til farvetakter og -toner, perspektiv og maleprocessens håndværksmæssige krav skaber en paradoksalt frihed til at gå nye veje, fx i retning af kolorisme eller abstraktion.

Mit råd til den unge seriøse bruger af dansk vil i overensstemmelse hermed være:

Brug håndbøger, retskrivningsværker, ordbøger over samtidig dansk, fremmedordbøger, større opslagsværker over dansk etymologi og semantik m.fl. Lad de 2-3 førstnævnte være inden for arms rækkevidde, når du skriver, og slå som en hovedregel alle tvivlsomme ord og stavemåder op, også når du ikke synes at orke det.

Men, husk med større rutine at glemme disse korrektheds samleværker nu og da, og lad også sådanne oprørsforsøg gælde socio- og teknolekterne. Slip så ordene fri, og vig ikke tilbage for at skabe et nyt ord eller sætte kendte ord ind i en ny sammenhæng. Det går sommetider galt, så enten den personlige og gustne efterlæsning eller andres kritik tvinger dig tilbage til regelsættene og den gode tone. Men gør alligevel forsøget igen, og mærk vægtløshedens sug i mellemgulvet.

Det skylder du sproget og dig selv.

*Povl Riis, f. 1925,
professor i medicin,
Københavns Universitet.
Overlæge ved Medicinsk Afdeling C,
Københavns Amts Sygehus i Herlev*

Om tosproget udvikling i Danmark

Dansk betragtes af de fleste danskere som verdens vigtigste sprog – i Danmark. Og det er rigtigt, at hvis man vil have glæde af de muligheder, som det danske samfund giver sine indbyggere, så betyder det meget, at man behersker dansk. Men det er ikke rigtigt, at man af den grund skal give afkald på sit eget sprog, hvis dette ikke er dansk. Og det er direkte forkert, at udviklingen af børns modersmål skaber vanskeligheder for tilegnelsen af dansk som deres andet sprog. Det er ikke et handicap, men et gode at vokse op med to sprog.

Børn fra sproglige mindretal har brug for at udvikle deres modersmål af flere grunde. Under opvæksten møder alle børn problemer, som de har brug for at kunne tale med deres nærmeste om. I sådanne situationer skal der være så få barrierer som muligt mellem forældre og børn. Det er uheldigt, hvis forældrene skal lede efter ordene og have svært ved at udtrykke præcist det, de mener, fordi de føler sig tvunget til at tale et sprog, som ikke er deres eget modersmål. Og af tilsvarende grunde er det vigtigt, at det samme sprog er lige så naturligt og følelsesladet for børnene som for forældrene.

På et senere trin i børnenes udvikling får de fleste behov for at kende deres kulturelle rødder. Dem finder de lettest tilbage til, hvis det sprog, som bærer rødderne, er en selvfølgelig og naturlig del af deres bevidsthed.

Børnene har derfor brug for, at deres forældre taler meget med dem og for eksempel fortæller dem om deres egen tilværelse, da de var børn. De har også brug for at få fortalt de myter og fortæl-

linger, som hører deres egen kultur til. Og de har brug for, at der tales mere med dem, end forældre traditionelt taler med børn. De har jo ikke så mange andre at tale med på deres modersmål. Af den grund er det også en god idé, at de besøger forældrenes hjemland, hvis det kan lade sig gøre. Det er en af de bedste måder, de kan styrke deres modersmål på.

Der er mange erfaringer for, at tosprogede børn klarer sig bedst i den danske skole, hvis de har mødt det danske sprog forinden. Det kan derfor være en væsentlig sproglig stimulering, hvis de kommer i dansk børnehave. Børnehaven fungerer imidlertid bedst for de tosprogede børn, hvis der er tosprogede medarbejdere, som taler børnenes modersmål.

Børnenes tosprogede udvikling støttes også, hvis de kommer sammen med danske kammerater i fritiden. Det er ikke forældrene, men danske børn og voksne, som skal lære børnene dansk. Men forældrenes støtte er vigtig. De kan bedst demonstrere danskundervisningens betydning for børnene ved selv at gå til dansk.

At vokse op med to sprog er et privilegium. Hvor det er muligt, bør det støttes af både forældre og samfund.

*Jørgen Gimbel, f. 1935,
lektor,
Danmarks Lærerhøjskole*

Det splintrede sprog

Gennem de senere tiår har vi oplevet, at den fælles sproglige forståelse er blevet væsentlig svagere. Selv om vi lever i en informations- og kommunikationstidsalder med mange ordstrømme og et væld af oplysninger, er det allivevel, som om vi er blevet dårligere til at forstå hinanden.

Sprogets krise og sprogets utilstrækkelighed viser hen til kriser andre steder. Det splintrede sprog betyder beskrivelse af en splintret virkelighed. Det opsplittede samfund giver grobund for vækst af mange forskellige sprog: Et sprog for børn i børnehaver, et sprog for skolebørn, et sprog for unge på diskotek, et sprog for ældre på landet, for ældre på plejehjem. Et sprog for landmænd, et for langturschauffører, et for ansatte i bryggerier og skibsværfter kombineret med et sprog for DR's medarbejdere, et andet for regionalradioens journalister og et tredje gadens sprog for de alternative kanaler.

Vi skildrer og forstår virkeligheden med det sprog, der er vores, men der er en stærk afsmitning af sprog fra de elektroniske medier, fra blade og seriehefter. Langsomt begynder man at se virkeligheden med det sprog, andre så kvikt og letfatteligt rabler af sig i overskrifter og minutkorte indslag.

Den storbybevidsthed, der præger de elektroniske medier og de populære blade, har sin helt egen sprogtone. Det er et sprog, der skildrer vold som noget hverdagsagtigt. Det er ofte et billedsprog, hvor køn og krop indtegnes på nethinden sammen med mere alvorlige budskaber af social og politisk karakter. Sprogets form bliver højtråbende og

provokerende. Jo mere man massekommunikerer, jo højere må man råbe for at blive hørt: Mere vold, mere sex, større overskrifter og hastigere billedskift.

Hvis man oplever sin by gennem voldens sprog, vil man se vold overalt. Hvis man sanser sin hverdag gennem kunstens sprog, vil man opdage ukendte farver og overraskende synsvinkler på et myldrende menneskeliv, der også i byen har mange facetter.

Når sproget splintres i en moderne medieverden, og hvis den sproglige indlæring præges af uro, opbrud og diffuse tilhørsforhold, er det dobbelt vigtigt, at man på skoler og i de videregående uddannelser arbejder bevidst på at styrke de formelle krav til ordentlig sprogbrug.

Det formelle er langt fra tilstrækkeligt, men er dog en nødvendig forudsætning for, at sproget kan udvikles og bruges fantasifuldt. For få år siden mente mange, at kravet om formelt korrekt sprog stod i vejen for et hjertevarmt budskab og hindrede en kreativ personlig udfoldelse i poesiens verden.

Hverken sprogets kvalitet eller udtrykkets skønhed kommer af sig selv. Indsigt, omhu og opmærksomhed er væsentlige forudsætninger, der på længere sigt vil skabe sproglig sammenhæng og fastholde danskernes fælles sprog.

*Grethe F. Rostbøll, f. 1941,
kulturminister, mag. art.*

Dansk og udansk

Erik Hansen, formand for Dansk Sprognævn og professor i dansk sprog ved Københavns Universitet, har ved flere lejligheder argumenteret for, at fremmed indflydelse ikke betyder død og fordærv for det danske sprog. Det har han bl.a. gjort i kronikken »Yes, det er dansk ...« (i Politiken 4. juli 1990), hvor han skriver følgende: »Dansk ligner de fleste andre europæiske sprog ved altid at have taget for sig af udenlandske ord, især når der var god brug for dem. Der er såmænd fremmedord på runestene, og mod de tyske ordlån i middelalderen er vore dages engelske påvirkning det rene ingenting.«

De fleste sprogforskere vil sikkert give Erik Hansen ret i dette synspunkt, men når han i samme kronik sætter tal på de ord, som er danske i den forstand, at de altid har været i sproget og altså ikke er indført fra andre sprog, og siger, at det drejer sig om ca. 2.000, så er der tale om en underdrivelse.

Det er rigtigt, at der eksisterer heni-mod 2.000 ord, som er fælles for de germanske sprog (tysk, engelsk, dansk, norsk, svensk m.fl.), og som derfor må være urgamle, fx de hansenke eksempler *hånd, hoved, sol, hus, gammel, høj, æde, til*. Men hertil kan og bør der lægges ca. 1.500 ord, som kun findes i de nordiske sprog – i dem alle, i dansk og svensk eller i dansk alene. Det er ord som *bonde, nabo, dreng, ost, gran, himmerig, træet og aldrig*.

Selv om antallet af hjemlige gloser hermed forhøjes med 75%, så er det et faktum, at de fleste (om end ikke de hyppigste) af de ord, som vi dagligt benytter os af, er af fremmed oprindelse. Mange

af de fremmede ord har i tidens løb tilpasset sig den danske sprogstruktur i en sådan grad, at vi ikke længere fornemmer dem som fremmede. Andre derimod er fortsat utilpassede med hensyn til stavning, bøjning og/eller udtale.

Det er muligt, at de sidstnævnte ændrer sig med tiden. Sprognævnet gør sit, når det gælder stavning og bøjning. De danske sprogbrugere kunne også bidrage ved at modvirke tendensen til at gøre det fremmede mere fremmed end nødvendigt.

Skrivemåder som *finansiere* og *kommunike* er for os mere acceptable end *financiere* og *communiqué*, og desuden har de den fordel, at de er i overensstemmelse med de former, som findes i Retskrivningsordbogen. Det samme gælder flere af bøjningsendelserne, fx *modem(m)et* i stedet for *modem'et* og *to job* i stedet for *to jobs*. Og sidst, men ikke mindst, så kan jo mange fremmedord uden besvær udtales på dansk. Fx kan ordet *laser* udtales med det engelske -æj-, men det går lige så godt med et langt dansk a.

Bente Holmberg,
f. 1945,
ordbogsredaktør,
Gammeldansk
Ordbog

Henrik Holmberg,
f. 1945,
sprogkonsulent,
Danmarks Radio

Poetisk sprog eller hverdagssprog i bibeloversættelser

Erik Hansen har lejlighedsvis gjort sig til talsmand for, at poetisk bibelsprog ikke *altid* lader sig oversætte til nutidigt (hverdags)sprog. Jeg vil her belyse dette forhold, som jeg er helt enig med ham i, med et enkelt eksempel fra den nye oversættelse af Det nye Testamente (1990).

I evangeliet til 3. søndag efter påske forekommer i den bibeloversættelse, som citeres i Den danske Salmebog, følgende vers: »*Om en liden stund* ser I mig ikke længer, og atter *om en liden stund* skal I se mig« (Johannesevangeliet 16. kap. vers 16). Dette vers er i den nye oversættelse af Det nye Testamente erstattet med: »*En kort tid*, så ser I mig ikke længere, og atter *en kort tid*, så skal I se mig«. Jeg tvivler ikke om det tekstfilologisk korrekte i den nye oversættelse, *en kort tid*, men den er ikke umiddelbart helt så forståelig som den gamle; betyder det »der går kun en kort tid«, »det varer kun kort«, eller »om kort tid«? Det er i hvert fald et forkortet (elliptisk) udtryk for et eller andet; og det er i modsætning til *om en liden stund* meget lidt poetisk.

Kunne man ikke have bibeholdt det poetiske *om en liden stund*? Jeg har oplevet, at der kan holdes en smuk prædiken over denne søndags evangelietekst med udgangspunkt i *om en liden stund*, en prædiken, som også var til at lytte til for gamle mennesker, som næsten ikke kan undgå at tolke *om en liden stund* på deres egen måde, men hvad skal man i sådan en sammenhæng stille op med det korthugne og upoetiske begreb *en kort tid*? Det har slet ikke den spændvidde i sig, som *om en liden stund* har.

En indvending mod *en liden stund*,

som går ud på, at folk nu til dags ikke kender ordene *liden* og *stund*, vil jeg imødegå med, at så er det på tide, at de lærer dem at kende (igen), for hvad vil de ellers stille op med julesalmen *Et lidet barn så lysteligt*, med Sydslesvigsangen *Ja, landet er lidet, fra hav til fjord* (1937), eller med Frank Jægers digt *Liden sol i disse uger* (1953)? Eller med *stund* i *Morgenstund har guld i mund*, i verselinjerne *Dag er ej så travl og lang, aftenstund dog kommer*, og linjerne *Farvel med al din lyst og sang, du korte sommerstund*? Det gamle poetiske sprog overlever faktisk (endnu) i salmer og sange. Salmesproget i reformationsårhundredet havde sit udspring i datidens poetiske sprog og især i bibelsproget, og alle senere salmedigtere, store og små, har været præget af ældre salmesprogstradition og af sproget i deres samtids bibeloversættelser. Derfor er sproget i salmerne gammeldags og højtideligt, men hvor ville det blive fattigt og fantasiforladt, hvis man omskrev det til nutidigt (hverdags)sprog!

Det samme gælder til en vis grad bibeloversættelser. Det religiøse sprog må gerne være højtideligt og poetisk og dermed i *sin* specielle stilart mere præcist end dagligsproget og mere fantasi-fyldt.

Marie Bjerrum, f. 1920,
lektor,

Institut for Dansk Dialektforskning,
Københavns Universitet

Til gunst for klicheen

Fra min barndom eller måske helt tilbage fra de gode gamle dage mindes jeg, at de postale forpligtelser omkring jul og nytår kunne afvikles ved, at man uden persons anseelse tilsendte alle i familie- og bekendtskabskredsen den bekendte enslydende hilsen med ønsket om en glædelig jul og et godt nytår.

Siden blev denne gode tilstand opgivet under indtryk af det tvivlsomme ideal, at det skriftlige udtryk skulle være nyt og originalt og oven i købet afspejle den skrivendes personlighed og øjeblikkelige stemning. Nu må vi så stundom gribe os selv og vore korrespondenter i at markedsføre veloplagte kraftpræstationer om vat og lort, værn mod kvælning i nissegrøden og andet mere.

Jeg forestiller mig, at det ændrede forhold har at gøre med nogle generationers ensidige begejstring for romantikken, og hvad deraf fulgte: det moderne gennembrud, Johs. V. Jensen og endnu flere karske sprogbrugere og en tilsvarende foragt for klassicismens imitative stilideal.

Med al respekt for senere tiders dugfriske stilister kan man dog ikke være blind for, at ældre tiders forkærlighed for de faste formler i den skriftlige kommunikation rummede solide fordele. Fra dette lager hentede folk af Christian Molbechs årgang og særlige temperament midler til udveksling af ubehageligheder på en ordentlig maner.

Jeg skylder at tilføje, at Klaus Rifbjerg i sin stilistiske tour de force *Camouflage* (1961 s. 59) under kampen mod alskens banalitet bl.a. værger sig imod »postkorttvangen«, men søger gerne støtte hos Paul V. Rubow, der en

snes år tidligere leverede et stærkt indlæg for imitation og reminiscens som vejen til en holdbar stil og således bekendte sig til »den ældre Skole, der lever paa Plagiater« – men jo efter de bedste mønstre (*Mit Bibliotek og andre Betragtninger* (1943) 142 f.).

Det kunne være et ønske for den sproglige pædagogik og for alle os sprogbrugere, at kravet om sproglig originalitet blev overvejet igen engang, så vi måske ikke altid behøvede at lade det sproglige udtryk afspejle vor inderste tanke og væsen, men nu og da kunne nøjes med at skrive noget, vi kunne stå ved. Som fx »Glædelig jul og godt nytår«, når tiden er til det, eller »Tillykke med fødselsdagen«, når der er anledning til det.

*Flemming Conrad,
f. 1932,
lektor, cand. mag.,
Københavns Universitet*

Bevar vokalerne

Der er en vis tilfredsstillelse og fornøjelse ved at gentage et synspunkt, som man er nogenlunde sikker på at blive til grin med. I hvert fald når det drejer sig om et synspunkt, der hverken bringer en i livsfare eller giver udsigt til indtægtsnedgang, men forlener en med et anstrøg af Don Quixote. Sådan lidt landsbytosse på et risikoløst område kan såmænd også bruges til at give en smule farve på et bureaukratisk image. Så jeg gør det igen, bruger anledningen til at trække min lidt latterlige kæphest ud af stalden nok en gang for at give et godt sprogligt råd, som med dødbringende sikkerhed vil blive læst med overbærende smil. Ikke mindst af fødselaren.

Mit råd er, at alle sproginteresserede i dette land går aktivt ind i kampen mod voldtægten af vort sprogs herlige vokaler. Når læseren har grinet færdig, vil jeg stilfærdigt gøre opmærksom på, at jeg skrev vokaler i flertal og ikke nøjedes med at lade kampen omfatte alene a'et. Så er der mulighed for at grine endnu højere.

Min egen overbevisning om denne kamps velsignelsesrige renhed og logik har som diskret antydning ikke hidtil vundet gehør i de bedre sproglige kredse. Tværtimod har jeg gang på gang oplevet sproglærde smile overbærende, når jeg har hævdet, at sjusk med den mundtlige fremstilling ikke blot er et spørgsmål om snøvleri, hvislen og hvæsen og ulidelige fyldeord og forkerte ord de forkerte steder og god vejtrækning og forkert tryk og stød og hvad det nu er, vi normalt kan blive enige om at hænge ud for urent sprogligt trav. Sjusk med den mundtlige fremstilling er også at gøre a til æ, æ til

a og å til o for nu at tage tre af de mest modeprægede vokal-skridninger.

En meget sprogkyndig bekendt (ingen nævnt, ingen glemt d'herrer redaktører), som jeg virkelig sætter stor pris på for hans viden, indsigt og humoristiske sans, har belært mig om, at jeg er i gang med en umulig sproglig oprustning, som tilmed er en smule latterlig. Det har naturligvis slået skår i min dybe beundring for ham, men da han er klogere (på sproget) end jeg, er jeg på det rene med, at jeg ligeså godt kan fremture og blive til grin med denne vokalnicher-virksomhed. Grin f.eks. af denneher:

Vi udgiver i DR med passende mellemrum »Sprogbrevet«, hvor landets to bedste sprogfolk på god pædagogisk vis vejleder DR's medarbejdere om, hvad man må anse for korrekt udtale af mere eller mindre halsbrækkende ord.

Det er fremragende og morsom læsning. Og der bliver ikke sparet på klarheden i, hvad der er rigtigt og forkert. Men når det kommer til mine favoritter, de gode danske vokaler: Rungende tavshed eller en accept af, at det nok ikke kan være anderledes.

»Sprogrøgt består jo for en stor del i at advare mod det uafvendelige«, stod der i DR's sprog brev nr. 60/1991.

Nu har jeg advaret. Og jeg har rat.

*Hans Jørgen Jensen, f. 1931,
generaldirektør, Danmarks Radio*

Tal tydeligt

Mit sprogråd til læserne af Mål & Mæle er: Tal tydeligt. Altså ikke just: tal korrekt. Jeg vil ikke opfattes som den pensionerede oberst, som skriver læserbreve til Jyllandsposten om de flade a'er og andet sprogligt forfald. Med min sproghistoriske baggrund har jeg altid fundet det småkomisk med beklagelser over, at talesproget ændrer sig fra generation til generation. De gamle 1200tals-gubber har sikkert harceleret over, at de unge fløse var begyndt at svække både konsonanter og vokaler. Det hed jo taka og gata og løpa og ikke tage og gade og løbe. Og deres forfædre igen over, at man var begyndt at sige løpa i stedet for laupa, og endnu tidligere laupa i stedet for hlaupa. Osv.

Nej, det er diktionen, der er det vigtige, tempoet, pauserne, tonefaldet, fraseringerne, hvis man synes, at det man har at meddele, skal opfattes af andre. Problemet er især brændende i oplæsningssituationen. Altså når man har et eller andet skriftligt forlæg, et manuskript, hvis indhold skal spredes. Lad være at læse op; fortæl. Lad som om der ikke er noget skriftligt grundlag. Det kan lade sig gøre, selv om man har et udarbejdet manuskript foran sig, og det kan man godt skotte ned i og støtte sig til. Alt for tit bliver man vidne til og offer for en aflirende oplæsningsmelodi, som fører tanken til pogeskolens fælles højtæltningsøvelser, uden hensyn til den rytme, den trykfordeling, de ophold, som en naturlig, ubundet formidling af en tekst forudsætter. Teksten kan være nok så værdifuld, interessant, munter; hvis den fremføres i en tale-

sprogsfremmed oplæsningsdiktion, er ulejligheden ærgerligt nok spildt.

Ekstra alvorligt er problemet, når budskabet kun kan modtages gennem øret. Regelmæssige lyttere af Pressens Radioavis (herunder dens sportsredaktion) vil have rige muligheder for at konstatere, at min surhed over formidlingsformen ikke er uberettiget. Der er enkelte retfærdige. De fleste kunne trænge til et kursus i, hvordan skriftlige meddelelser videregives i en naturlig mundtlig form.

*John Kousgård Sørensen, f. 1925,
professor,
Københavns Universitet*

Lær svensk!

Mange danskere deltager i internordisk samvær i kraft af deres profession, arbejdsplads eller fritidsinteresser, og det er nok en almindelig erfaring at de sproglige problemer er til at overkomme når man virkelig har noget at snakke med de andre nordboer om. Men at der er problemer, især med at blive forstået som dansker, er der vist ingen der drømmer om at benægte. Sympatien samler sig navnlig om finnerne, som gang på gang må melde pas i det internordiske samvær der foregår på dansk, norsk og svensk.

Den svenske sprogforsker Ulla Börestam har for nylig undersøgt »kommunikationen på nordiska möten«. Undersøgelsen fastslår at finsksprogede finner med få undtagelser »helt enkelt inte begriper danska«. Dansk talt af islændinge går det bedre med, ikke blot for finnerne, men også for svenskerne. For svenskerne endda betydeligt bedre. Til gengæld forstår nordmændene dansk glimrende, og de forstår bedre danskerdansk end islændingedansk. Af de tre kontaktsprog dansk, norsk og svensk er dansk det sprog det er vanskeligst at forstå. Vi bøjer beskæmmet hovedet og mumler at det vidste vi jo godt, eller måske bedre »yes we know«. Ifølge undersøgelsen mener nemlig ikke blot finnerne, men også svenskerne, finlandssvenskerne og islændingene at de bedre forstår engelsk end dansk!

Undersøgelsens danske deltagere var meget opmærksomme på deres modersmåls bitre status som det mest uforståelige, og de var flinkere til at gøre sig umage på forskellig vis for at afhjælpe problemet, især over for finner og sven-

skere. Danskerne anstrengte sig først og fremmest for at tale langsomt og tydeligt. De erstattede desuden visse danske ord med svenske og forsøgte i nogle tilfælde at udtale danske ord mere nordiskklingende. Nogle slog helt over i svensk, og en hel del søgte tilflugt til engelsk, især blandt de yngste deltagere.

Takket være alle disse anstrengelser syntes da også flertallet af mødedeltagerne at forståelsen mellem dem havde været god. Men mange ønskede at der blev gjort mere for at lette kommunikationen på nordiske møder. Først og fremmest blev der peget på at arrangørerne af et møde bør tage højde for sprogproblemerne, bl.a. ved at sørge for tolkning, specielt til og fra finsk, og ved at instruere foredragsholderne i hvordan de kan forberede sig, fx ved at lade det mundtlige foredrag være ledsaget af noget skriftligt. Ordstyrerne bør vælges med omhu, og de bør have pligt til dels selv at tale langsomt og tydeligt, dels at holde øje med at foredragsholderne gør det. I det hele taget bør deltagerne ved mødets begyndelse have et ord med på vejen om hvad man selv kan gøre for at få kommunikationen til at glide bedre.

Mit råd til Mål & Mæles læsere må på baggrund af denne undersøgelse være: Lær svensk og brug det når I deltager i nordiske møder!

*Else Bojsen, f. 1942,
seniorforsker,
Dansk Sprognævn*

»Accentblindhed«

Jeg tager med glæde mod opfordringen at skrive et kort bidrag til dette udmærkede tidsskrift som en hilsen til min ven og kollega Erik Hansen i anledning af hans 60 års fødselsdag. Men jeg gyser tilbage for ønsket om, at det skulle bestå af »et godt råd om dansk sprog til læserne af tidsskriftet«. Selv om jeg i egen skab af færing har været udsat for dette sprog siden min spæde barndom, har jeg dog aldrig opnået en slig færdighed deri, at jeg tør opkaste mig til rådgiver i dansk for den danske almenhed. Det kan iblandt knibe med selvtiliden, når det gælder rådgivning i mit eget modersmål færøsk. Derfor drister jeg mig uden forudindhentet tilladelse at anlægge et lidt bredere perspektiv og på det mest indtrængende anråde det danske folk – samt andre skandinaviske frænder, der måtte kaste et blik på disse linier – om at visse os færing – og det gælder samtidig den anden nordatlantiske norrøne nation islændingene – det hensyn, når de skal gengive navne og ord fra vort sprog, at bogstavere dem så nogenlunde korrekt, eller hvis det skulle være muligt, fuldstændig rigtigt. Bevares, det kan være underholdende og smilebåndsstimulerende at se den stavningsmæssige behandling, som min institutions navn, *Fróðskaparsetur Føroya*, tit og ofte udsættes for uden på indløbende post. Vi angrer ofte, at vi ikke fra begyndelsen har tænkt på at anlægge en samling. Men i længden er det lidt trættende at opleve ord og navne fra sit sprog mishandlede og lemlæstede på det grusomme, når de forekommer i skandinaviske tekster. For nylig skrev jeg en artikel om færøsk sprog i et svensk tidsskrift. Der

citerede jeg et kort færøsk digt. Jeg skælver ved tanken om, at artiklen skulle komme mine landsmænd for øje, så fuldt var digtet af alskens fejl og dårligheder – jeg havde ingen korrektur set! Uden på brevet, hvori jeg blev bedt om at skrive disse linier, stod som en del af adressen: »Føroysga Málnævndin/Devesartarøð«. Postverk Føroya er et skikkeligt postvæsen, så brevet kom den tiltænkte modtager i hænde. Der burde have stået: *Føroyska málnevndin/Debesartarøð!*

Det er særlig accenterne over vokaltegn, der må holde for. De er hverken tilfældigt fluesnavs eller vilkårligt anbragt sirat, men spiller en betydelig betydelsesadskillende rolle, hvorom disse få eksempler kan overbevise læseren: *lās* 'læste': *lās* 'lås', *lið* 'side': *lið* 'bjergskråning', *rok* 'fygen; ståhej': *rók* 'klippeafsats', *suð* 'susen': *súð* 'fuge i klinkbygget fartøj'. Af lang og bitter erfaring ved jeg, at skandinaver inklusive danskere lider af en udbredt »accentblindhed«, når det gælder færøske (og islandske) ord og navne. Mit fødselsdagsønske for vennen Erik Hansen er, at de må finde lægedom for denne »synsbrist«!

Jóhan Hendrik W. Poulsen,
f. 1934,
professor,
Fróðskaparsetur Føroya

Skrive vejledning?

I den senere tid har man bl.a. i aviser – og i danske stile – kunnet konstatere en vis usikkerhed med hensyn til sammenskrivning eller adskillelse af to ord i en ordforbindelse. Tendensen er, at ord som tidligere blev skrevet sammen, nu skrives i to ord. Det gælder ord fra de fleste ordklasser, og der er ofte tale om flerstavellesord. Dette skyldes muligvis engelsk indflydelse.

Ifølge Retskrivningsordbogens § 18 kan man *høre*, hvordan man skal forholde sig: er der lige meget tryk på begge ordene, skrives de i to ord:

Organisationerne har for stor magt.

Er der mere tryk på det første af ordene, skrives de sammen:

stormagten Kina

Afgørende er også at der er en betydningsforskel på de to skrivemåder.

Dette lyder jo meget nemt, men der er alligevel mange som ikke følger Retskrivningsordbogen. Man kan derfor spørge om det ikke kan være lige meget om man skriver ord i den slags forbindelser sammen eller hver for sig. I de fleste tilfælde vil det formentlig fremgå af sammenhængen hvad der er tale om. Jeg vil dog alligevel mene at det er vigtigt at følge Retskrivningsordbogens anvisning på dette punkt. Og hvorfor skriver folk forkert? Muligvis fordi de ikke kan høre de omtalte tryk på ordene.

Især i avisoverskrifter, som ofte står isoleret uden direkte at indgå i en sammenhæng, er risikoen for misforståelse ofte tilstede hvis man ikke holder sig til reglerne. Der er nemlig forskel på

Ældre boliger nedlægges og

Ældreboliger nedlægges

Ligesom vi i det talte sprog kan høre (eller burde kunne høre), hvad disse overskrifter betyder, må vi også i det skrevne sprog have mulighed for at aflæse betydningen direkte, selv om den måske fremgår af den omgivende tekst. Og den kan vi *se*, hvis vi følger Retskrivningsordbogens vejledning og laver mellemrum mellem »ældre« og »boliger«, hvis vi taler om gamle boliger, og ikke laver mellemrum, hvis vi taler om boliger for ældre mennesker.

Læsningen forstyrres, netop fordi noget som betydningsmæssigt hører sammen, adskilles af et mellemrum i skriften. Som ovenfor nævnt markerer sammenskrivningen jo, at ordene *ikke* betyder det som de gør når de står hver for sig, men at der er tale om en særlig betydning. Der kan være tale om ord som

trafikforanstaltninger – ikke:

trafik foranstaltninger

dansekongurrence – ikke:

danse konkurrence

Den manglende sammenskrivning fører til at man ved læsningen bliver sinket og at man er nødt til at læse ordforbindelsen en gang til.

Mellemrummet betyder altså noget, og derfor må man være konsekvent og følge Retskrivningsordbogen. Man må lære sig at høre trykkene, og man skal tænke over, om ordforbindelsen betyder noget andet end de to ord hver for sig. Derfor: følg denne skrivevejledning.

*Ole Frimann Olesen, f. 1952,
adjunkt (dansk og tysk),
Gl. Hellerup Gymnasium*

Råd til ytre og indre bruk

Det kunne sikkert vera mange gode råd å gje om dansk språk også for ein som ikkje sjølv skriv dansk, men som i alle fall les det, og som er glad i dansk. Spørsmålet som fyrst melder seg, er kva nivå av språket slike råd bør og kan koma på. Erik Hansen har sjølv ein stad (*Det danske sprogs status år 2001*) skilt mellom ein ekstrovert og ein introvert språkpolitikk. Den ekstroverte gjeld dei ytre vilkåra for dansk språk, den introverte gjeld den eigenlege språkforma, strukturen i språket. Eg vil tru at det må vera lov å halde seg til begge nivåa. Vidare er det eit spørsmål om kva ein nordmann kan våge å nemme for ein dansk språkpolitikar. Somme gonger kan ein med godt samvit vera litt utfordrande, men dette er visst ikkje eit høve der det sømer seg. Likevel greier eg nok ikkje å halde den vonde naturen i age denne gongen heller. Av di ein gjerne har best tru på det ein kjenner best, vil det vera lett å gje råd ut frå sitt eige. Ville det så vera eit godt råd om dansk språk å innføre norske tilstandar i Danmark? Dei fleste danske vil nok tvile på det. Råd ein gjev, kan etter sin natur ikkje vera anna enn subjektivt gode. Etter at eg no har teke visse atterhald, våger eg meg til både å gje eit ekstrovert råd og å utfordre eit grann.

Eit godt råd om dei ytre vilkåra for dansk språk skulle vera at Erik Hansen og Dansk Sprognævn arbeidde for å leggje vilkåra til rettes for at tusen språkblomar kan få bløme i det vakre danske landskapet. Med tusen språkblomar tenkjer eg på at det er ein rikdom i språkleg mangfelde, med det danske landskapet tenkjer eg på det danske

språket. Alle som lyder og les med eit ope sinn, vil sanne at dansk kan vera vakkert både i tale og skrift.

Det er sikkert nyttelaust å argumentere for at eit høveleg utval av alternative former i rettskriving og bøyning kan gjera godt for skrivande danskar, men eg vil i alle fall nemne tanken, og fortelja at vi i Noreg har gjort gode røynsler med ei open, pluralistisk haldning til språket, og med å leggje skriftmålet nært til folkeleg talemål. Vituge folk både i inn- og utland meiner vi har gjort klokt i det.

Det var ein gong at det vesle landet Danmark var meir fullt av dialektar enn ein skulle tru det var plass til. Dialektane er skildra i mange monografiar og oversynsverk, og dei har sett merke etter seg i lødig litteratur. Som nordiskstuderande filolog las eg ein gong Brøndum-Nielsen: *Dialekter og dialektforskning* og Niels Åge Nielsen: *De jyske dialekter*, og eg bladde i Benneke og Kristensens dialektkart. Dialektrikdomen i dag er monaleg mindre enn han har vore, det veit vi som har lese Brink og Lund, men det er enno att folk som talar danske dialektar, og som bør få gjera det fritt og med glede. Det sosiale presset mot språkbruk som vik av frå normaliserte standardar, har vore ein viktig faktor ved den språklege utjamninga, og det har skapt vanskar for mange på eit personleg, individuelt plan. Slik har det vore i Danmark som i andre land. Sosiale drivkrefter er noko også vi språkpolitikarar må rekne med, og vi bør arbeide for eit samfunn og eit språkleg miljø som er slik at ingen treng kjenne på at det språket som er naturleg for nett dei, ikkje er godt nok i den og den situasjo-

nen. At alle språk og varietetar er fullgode som lingvistiske uttrykk, veit vi som er fagfolk på feltet. Det ligg til oss å sørgje for at slik lingvistisk lærdom blir allmenn kunnskap, som kan vera ein bakgrunn for gode språkhaldningar.

Eg har også eit råd til innvendes bruk. Dansk rettskriving førte inn teiknet *å* i 1948. Noreg hadde gjort det i 1917. Det har vore diskutert om *å* er noko godt teikn, og det er kanskje ikkje det. Men når vi no ein gong har det, så bør det brukast. Eg vil rå til at dansk rettskriving tek konsekvensen av at infinitivmerket har forma *å* og ikkje *at* i talemå-

let. Om Dansk sprognævn gjorde eit slikt vedtak, kunne det bli interesse for eit nytt språkleg spørsmål, jamfør Ma-jonæsekrigen, og det kunne bli eit opp-tak til at fleire interessante spørsmål kom fram etterpå.

Elles får vi sikkert nok å gjera med å forsvara dei nasjonale særdraga våre og dei nordiske særmerka mot påverknad både frå Brussel og Washington. Eit godt råd må det vera at vi held saman på eit nordisk plan.

*Kjell Venås, f. 1927,
professor,
Norsk språkråd*

Været eller våren?

»Jeg har altid sagt *våren*, men min svoger driller mig med det. »Nå, har du *våren* i Rudkøbing«, siger han. Han taler ellers temmelig bredt selv. Men måske burde jeg også holde op med at sige *våren*?«

Idealistisk svar: På langedansk og på mange andre dialekter hedder det *være*, *var*, *våren* med samme bøjningsmønster som *bære*, *bar*, *båren* og *skære*, *skar*, *skåren*. Det er en helt regelret bøjning, og det er ulogisk af din svoger, at han driller dig med *våren*, når han selv siger *båren* og *skåren*. Dialekternes grammatik er fuldt så god som rigsmålets, den er blot anderledes, og iøvrigt har man brugt *våren* i skriftsproget lige indtil Holbergs tid. – Sig til din svoger, at *våren* er en god gammel langedansk form, og at han bør vise respekt for dialekten. Det ville være trist, hvis den forsvandt.

Pragmatisk svar: Dit sprog viser, hvem du er, og du kan bruge det til at markere din identitet. Når du taler langedansk blandt langedændere, viser du, at du hører til i lokalsamfundet. Men

der er forskellige grader af langedansk. Den mest brede dialekt tales især af ældre landboere, og hvis du taler den, bliver du let opfattet som lidt gammeldags og landlig. Og af en eller anden grund er der visse dialektformer, der opfattes som særlig brede eller bondske – også blandt de dialekttalende selv. Til dem hører *våren*. Det er en stigmatiseret (brændemærket) form, som sprogforskerne siger. – Du kan roligt blive ved med at sige *jæ*, *ma* og *hå* (jeg, mad og han, det sidste med næselyd). Det siger din familie og dine naboer sikkert også, og hvis de overhovedet lægger mærke til det, vil de opfatte det positivt, som et tegn på, at du ikke er »fin på den«. Du kan også blive ved med at sige *våren*. Men så må du være klar over, at du tit vil blive opfattet som lidt gammeldags og bondsk, og du må være forberedt på, at du kan blive drillet.

*Karen Margrethe Pedersen, f. 1944,
lektor,
Institut for Dansk Dialektforskning,
Københavns Universitet*

Ups! Gal kasus!

Det skulle være nemt at få styr på kasus i dansk. Vi har til navneordene naturligvis en nævnepald, og derudover en ejepald, der muligvis slet ikke er en kasus, rent sprogvidenskabeligt set. Navneord kan overhovedet ikke bøjes i andre kasus; kun nogle af vore personlige stedord har stadigvæk en tredje kasus, en genstandspald, som vi bruger til grammatiske funktioner, der ikke er subjekt, så som objekt, styrelse for forholdsord osv.

Det skulle være så nemt, men det viser sig, at den jævne danske sprogbruger har store kvaler med, hvornår man bruger pronominerne genstandspald. Der er næppe mange, der i dag bliver rigtig stødt ved at læse »Han er større end mig«. Derimod er det ikke godt at være »blandt *de*«, der skriver »Peter og *mig* bor her«. Visse rene talesprogskonstruktioner, så som »Ham Olsen var her i morges«, kan næppe hedde andet end som så, selv om der findes meget korrekte mennesker, der siger »Han Olsen...«, når de glemmer det generelle forbud mod denne i og for sig rigtig hensigtsmæssige konstruktion.

Nej, det er faktisk ikke så nemt med disse sørgelige rester af et kasussystem, men heldigvis har vi lidelsesfæller: mange engelske dialekter opviser præcis den samme behandling af kasus, og derudover kan man finde noget, der ligner, både i norsk og hollandsk. Endelig er der et stort, såre kultiveret verdenssprog som fransk, der faktisk har ophøjet en kasusbrug, der nøje svarer til den ukorrekte danske, til rigsnorm.

Netop dette forhold i fransk er interessant, hvis man vil forstå, hvilke mo-

tiver vi har til at begå fejlen. Fejlen har nemlig en vis logik bag sig; ellers ville den næppe blive begået fra San Francisco til Bornholm. Logikken ligger, som dagens fødselar for mange år siden har påpeget, deri, at stedordene altid har genstandspald, når de står med en normal stærk betoning i sætningen. Denne regel gælder vist nok i alle de nævnte sprog.

Det viser sig nemlig, at fransk står noget nær alene i sin sprogfamilie, de romanske sprog, med sin specielle brug af pronominerne. De eneste andre romanske sprog, der kender til konstruktionen, er rætoromansk og et par italienske dialekter; og de har lige som fransk på ét eller andet tidspunkt af deres historie stået under indflydelse fra germanske sprog, dvs. sprog af samme familie som dansk. Altså er der meget, der tyder på, at det er en generel tendens i vores sprogfamilie, som franskmændene har overtaget. Det er kun franskmændene, der har ophøjet tendensen til norm; i de egentlige germanske sprog har ingen endnu dristet sig til dette.

Der er derfor tale om et ægte sprogfamiliespøgelse, til og med af en agtværdig alder. Ligeftrem *anbefale* mine landsmænd at bruge sproget i overensstemmelse med familiespøgelsets adfærd vil jeg ikke; men jeg vil gerne anmode om lidt venlighed over for fænomenet. Det er i ganske særlig grad vores eget, som man vil se.

*Henrik Jørgensen, f. 1953,
dansk lektor, Wien*

Nominativ for akkusativ?

eller hvordan mr. Hyde endelig slipper af med dr. Jekyll*

Når man har lært sprogrigtighed af Erik Hansen tror man ikke på sproglige autoriteter (et sundt, men farligt princip for professorer), og man stempler ikke afvigende sprog som urigtigt dansk, men forklarer det som dansk efter særlig regel. Erik Hansen viser at sætninger som

Der er meget, som mig og mine Lige ikke kan sætte sig ind i/Os, der er beskæftiget i salonen, er jævnlige på kurser(..)

ikke er ukorrekte, selv med subjektet i akkusativ, og ikke nominativ. Det er faktisk den normale talesprogsregel: Alle personlige pronomener der er fast trykstærke, står i akkusativ.

Men man ser jo også nominativer hvor man venter akkusativ:

Den unge kvinde af vor tid – og der er ikke stor forskel på de fra land og by – er forstandigere end før (..)/ ..kende andre værdier end de, der kan måles og vejes (Søren Brandt).

Her er til gengæld fars hammer altid faldet. Erik Hansen kalder det hyperkorrektion: Usikre skrivere sætter hellere en nominativ for meget end en for lidt. Men Erik har ikke ret. Der er så mange om at begå den 'fejl' at det ikke kan være bar autoritetsangst altsammen. Nej, de eksempler har også deres regel, og vi må have fat i en anden autoritet. Paul Diderichsen siger nominativen skyldes analogi til udtryk med den bestemte artikel, fx *..kende andre værdier end de målelige*. Og det passer. Se på dette skema:

forbinder	bestemmer	beskriver	kerne	adverbial	tungtled
om	de	målelige	værdier	i verden	
om	de		værdier	i verden	der kan måles
om	de				der kan måles
til	I/jer	stakkels	forældre		
til	I/jer				der har vanartede unger

Det viser a) at *de* kan forstås som bestemmerled; b) at *de* står nøjagtigt hvor vi ellers finder vaklen mellem nominativ og akkusativ (*vi/os, I/jer*); c) at 1. og 2.p. pl. af de personlige pronomener kan stå på bestemmerleddets plads, og d) som bestemmere er 1. og 2.p. pl. ikke længere kerner, men uden for kasusreglernes domæne. Det er ikke overraskende at begge kasus kan forekomme, fx

det er synd for vi/os der har vanartede unger.

Hvorfor ikke tilsvarende *de/dem*? Fordi dansk simpelthen bruger artiklen her, og den kan jo ikke kasusbøjes: Det **var** slet ikke nominativ. (I svensk skete der noget andet med *de/dom*). Hvorfor *vi/os, I/jer* på bestemmerplads? Fordi pluralisformerne – og ikke singularisformerne – indeholder bestemmere. *Vi*

kan betyde 'jeg og den anden/de andre', *I* kan betyde »du og den anden/de andre«. Derfor kan de stå som bestemmere.

Mine råd er som Erik Hansens. Der er system i galskaben, det afvigende følger blot andre regler. Først når man har fundet dem, kan man begynde at diskutere hvornår man bør sige og skrive hvad. Og

de sproglige autoriteter, lad endelig være med at tro på dem – sagde troldmandens lærling.

* Der har i mange år eksisteret et stencilat af Erik Hansen om dette emne med titlen 'Dr. Jekyll og mr. Hyde i dansk grammatik'.

*Lars Heltoft, f. 1949,
lektor i dansk sprog,
Roskilde Universitetscenter*

Genusbestemt ordvalg

Vores tale er udtryk for en serie meget hurtige valg, bestemt af forholdet mellem det vi ønsker at sige og de muligheder sproget stiller til rådighed. Går der kludder i kombinationen heraf, får vi i ekstreme tilfælde sammenbrudte eller uafsluttede sætninger eller fejlagtige konstruktioner. Det anser de fleste for uskønt, og det er som regel heller ikke gavnligt for forståelsen. Mange vil da typisk indlægge pause, der lige så typisk vil medføre brug af pausesignalet øh. Det hører imidlertid til de fleste menneskers standardforestilling om smukt og hensigtsmæssigt mundtligt sprog, at det ikke må indeholde øh'er, og vi er uden tvivl mange, som - i al fald til en vis grænse - hellere lader sætningen eller konstruktionen ende som en halvkikser.

Men man kan også i én bestemt situation foretage en feberredning, nemlig når det viser sig, at man fik begyndt på forkert køn. Når konduktøren i højtaleren får sagt »....når toget holder ved det«, kan han ikke sprogrigtigt nå frem til det centrale og forventede ord »station«, men han kan omdirigere sit ordvalg til synonymen i intetkønsgruppen, og hvis han er hurtig nok, lyder det helt velovervejet med fortsættelsen »næste standsningssted«.

Det er vanskeligt at påvise, hvor udbredt sådant genusbestemt ordvalg er, med det foreligger givetvis med en vis hyppighed, f.eks. i politikeres sprogbrug og vil da kunne studeres i Folketingstidende. Det lidt usædvanlige ordvalg kan naturligvis være udtryk for en bevidst stilistisk effekt, men en god indikation på, at der foreligger genusbestemt ordvalg vil være, at der bruges et sammen-sat substantiv, især da hvis det er et, der er konstrueret for tilfældet. Situationen vil nemlig indbyde til hurtigt at finde et genusrigtigt ord med en bred, men brugbar betydning, som så specificeres nærmere ved et første sammensætningsled. »Standsningssted« er sådan et ord; iøvrigt med et nyere sideliv i jernbaneetatens skriftsprog.

Det er egentlig for galt, at noget så udbredt som bøjningsværket skal gribe ind i vort ordvalg, men det gør sproget jo i det hele taget, og her har vi sådan set ikke noget andet valg, hvis vi vil undgå konstruktionsbrud. Det skulle da lige være at råde folk til at blive genusdrop-pere – en bevægelse som sagtens vil kunne finde sine tilhængere i det 21. århundrede.

*Bent Jørgensen, f. 1944,
lektor,
Københavns Universitet*

Det er bedre at skrive forkert end slet ikke at skrive

Denne påstand kan både bevises og modbevises. Men forestil Dem, at De har noget virkelig betydningsfuldt på hjerte – skulle da manglende ekspertise i skrivekunsten eller blot tvivl om egen kompetence få Dem til at afstå fra at sige Deres mening i et land, hvor vi har grundlovsfæstet ytringsfrihed?

Flere af vore digtere har haft besvær med at lære kunsten at stave. H. C. Andersen er det store eksempel. Den bylt tøj, han havde med på rejsen fra Odense til København, da han som 14-årig forlod hjemmet, staver han i erindringerne *Byldt*, og om afskeden med moderen skriver han: *saa skildtes vi ad*. Også for kongerne kunne det knibe. Christian IV var ofte i splid med sig selv og stavede samme ord forskelligt med få linjers mellemrum. – Hvis de to berømt heder da overhovedet kunne siges at stave forkert. For strengt taget kunne man ikke begå veritable stavfejl tidligere end 1889, da vi fik vores første autoriserede retskrivningsregler.

Selvfølgelig var der mange stavemåder, man var enig om også før den tid. Ellers havde det nok været svært at meddele sig skriftligt til hinanden. Men det var upraktisk, at fx konjunktionen *skønt* kunne staves på fire forskellige måder: *skiøndt*, *skiønt*, *skjøndt* og *skjønt* foruden den moderne uden at være stavet forkert.

Så er der anderledes mådehold i Retskrivningsordbogens (1986) valgfri former, der salomonisk overskrider generationskløften uden at sløjfe den. Majonæse og rosbøf må faktisk kun staves på to måder (*roastbøf og *majenæse går ikke), og det er stadig

ikke korrekt at skrive *vudere for *vurdere*.

Imidlertid behøver De jo kun at følge Retskrivningsordbogen ved officielle lejligheder som offentlige eksamener/eksaminer. Og selv der er det bedre at stave forkert end slet ikke at skrive noget.

Alligevel er det godt, at vi har en officiel norm, for det er »bedre at leve under harde love end under Anarchie«, siger Holberg, og forbuden frugt smager jo bedst. Skriv derfor blot: *fordi at*. Sådan hed det på oldislandsk. Og De får fuld opbakning af Erik Hansen, som har vist, at det pleonastiske *at* slet ikke er så overflødigt endda, men signal for bisætningsstrukturen.

Fat altså med kongen og digteren i ryggen og professoren og grundloven ved hånden pennen og skriv, hvad De vil, hvordan De vil.

Vibeke Sandersen,
f. 1936,
lektor i dansk sprog,
Danmarks Lærerhøjskole

Stav ikke sværere end nødvendigt

Erik Hansen har flere gange nævnt at dansk har den næstsværeste retskrivning i Europa. Den sværeste har engelsk. Dét er der et endnu mere kaotisk forhold mellem retskrivning og udtale end på dansk.

Bl.a. er dansk retskrivning præget af masser af stumme bogstaver. Der er bl.a. stumme *d*'er. Og det dumme er at mange danske oven i købet sætter nogle ind som ikke skal være der ifølge Retskrivningsordbogen. Et par gode råd: *vi er klos på* har ikke noget at gøre med *en klods* (fra tysk *klotz*), men med engelsk *close*. En *lækkerbisk* er uden *d* før *s*, selvom det langt ude er i familie med *en bid*; det kommer fra tysk *leckerbissen*. Og *plys* er uden *d* – som tysk *plüsch*. En *sveske* skal heller ikke have et stumt *d*, trods tysk *zwetsche*. Det skal *væske* heller ikke, selvom det selvfølgelig er i familie med *våd* og *væde*. Endelig er *tres* uden *d*, for *tresindstyve* = tre gange tyve; *halvtreds* er halvtredje gange tyve.

Både *anbefale* og *falbyde* skal være uden stumt *d* efter *l*'et, for de har ikke noget at gøre med *fald* eller *falde*, men med henholdsvis *at befale* og *at være til fals*.

De fleste husker at *gjort* ikke ender på *-dt*, selvom *gjorde* har stumt *d*. Mange tror at *bræt* skal have et *d* foran *t*'et (vel på gr. af *brædder*). En del skriver *buntmager* med *-dt*, som om ordet havde det fjerneste at gøre med *et bundt*. Og så er der *slitage*; selvfølgelig er det i familie med *slid*, men det kommer fra nederlandsk *slijtage*.

Et stumt *e* sætter mange ind i *et for* (men ikke i *en snor*, *stor* osv.). Der er vistnok kun ét ord hvor *for* måske kan

fejllæses: en *fortilskærer* skærer et eller snarere flere for til og er ikke tilskærer for eller før en anden!

Stumme *h*'er kan man spare sig efter *r* og *t* i: *rododendron*, *diskotek*, *emmen-taler*, *lut*, *te* og *tuja*, efter Retskrivningsordbogen fra 1986 også i *maraton*.

I fremmedord er der ingen fornuftig grund til at vigte sig med det fine bogstav *c* i stedet for *k* i: *akryl*, *blanko*- (fx *-check*), *boykot*, *fokus* (og *fokusere*), *fresko* (heller ikke fx i *freskomaleri*), *inkasso*, *kakao*, *kasino*, *maskot* og *sklerose*. Og Retskrivningsordbogen har *s* og ikke *c* i *ekspertise*, *finansiel* og *finansiere* (ligesom i *finans*!). Og både *krysantemum* og *orkidé* klarer sig strålende med *k* i stedet for *ch*. Spar desuden besværet med *cz-* i *tjeckisk* og *Tjeckoslovakiet*; det *cz-* er ikke engang *tjeckisk*, men i virkeligheden *polsk*!

Nemme stavemåder med *j* – efter udtalen – har vi i *smedje*, *tredje*, *pjece*, *klejnsmed*, *bataljon*, *emalje* og *medalje*. Og *soja* behøver ikke at vigte sig med et *y*!

Og hvorfor gøre sig det besværligt og bruge *z* i stedet for *s* i *basar*, *sigøjner*, *siksak* og *kvarst*? Retskrivningsordbogen giver lov til at stave *Svejts* lige ud ad landevejen, så vi undgår at spekulere på om der skal være *-tz* i *Schweiz*.

Endelig er *abonnement* og *adresse* med kun ét *b* henholdsvis *d*. Italiensk har her to *b*'er og engelsk to *d*'er, men hvad kommer det os ved?

Arne Hamburger,
f. 1921,

Seniorforsker i Dansk Sprognævn

Elektronisk tekstbehandling som fejlkilde

Alle veje fører til Rom, siger et gammelt ord. Man kan bruge Via Aurelia langs Middelhavskysten, man kan tage den moderne motorvej forbi Firenze eller køre fra Brindisi ad Via Appia. Alle vejene har dog ét fælles træk: man skal køre i højre side for at komme levende frem!

Noget lignende gælder for skriftsproget; man kan fortælle en historie på utallige måder, men det er uheldigt (omend næppe livstruende) at overtræde stavereglerne i *Retskrivningsordbogen* eller helt at underkende de tekststudformningskonventioner, der er beskrevet i *Håndbog i Nudansk*.

Den elektroniske tekstbehandling giver billige muligheder for udformning af tekster med (næsten) bogtryksmæssigt udseende, men teknikken rummer faldgruber for den sløse bruger, der ikke selv tænker med; enhver dansklærer på videregående uddannelser har set eksempler på det.

Muligheden for uden større besvær at slette, tilføje eller rette tekstdele lige fra enkeltbogstaver til hele afsnit er naturligvis en fordel, men teknikken kan narre én til at rette et sted uden at huske nødvendige konsekvensrettelser lidt før eller efter; det kan fx ske, at et grundled i fælleskøn skiftes ud med ét i intetkøn, uden at der sættes endelses-t på tillægsord, der er omsagnsled, jf. herom *Weekendavisens* bogtillæg 17/1991.

De fleste tekstbehandlingssystemer rummer et stavetkontrolprogram, som kan opfange *hieraki* og *parantes* (for *hierarki* og *parentes*). Men stavetkontrollen spilder også kræfter på at gøre opmærksom på 'ukendte' gloser, uanset

om de er rigtige eller forkerte, og den reagerer ikke på fejlstavede ord, der ville være 'rigtige' i anden sammenhæng: *Han havde bogen dem (= med)* eller *I Indien går de fattige på gaden og tikker*.

Et helt kapitel for sig er orddeelingen; under arbejdet på denne artikel har systemet således temporært foreslået bl.a. *omsagn-sled* og *Weekendavisen*. En del sprogbrugere tror faktisk, at alle orddeleksregler er ophævet!

Laserprinterens pæne bogstaver kaster somme tider et grelt lys over tilfælde, hvor den skrivende har overtrådt tekststudformningskonventioner, der tidligere har været så selvfølgelig, at de ikke har været indlært systematisk. Det ses således ofte, at der ikke sættes mellemrum efter punktum og komma: *Ida købte ost,pølser,brød og vin.Det tog sin tid*.

Det må derfor være et godt råd til alle lærere, at de ikke forsømmer de elementære skriveregler, og til alle skrivende, at de under brugen af elektronisk tekstbehandling holder et vågent øje med de fejl, som systemet skaber med eller uden forfatterens medvirken.

*Mogens Gradenwitz, f. 1928,
seminarielektor, cand.mag.*

Rådlig sproggivning

Det er med betydelig stolthed at vi – i anledning af professor Erik Hansens 60-års-dag – for første gang for offentligheden kan præsentere en dansk, computerskabt tekst.

Projektet har kørt en del år i hemmelighed fordi vi ellers ikke fik tilskud fra et stort internationalt computerfirma, og mange rejser til staterne med alt betalt. Men nu er vi pludselig blevet frit-

stillet fordi man alligevel ikke mener at det danske sprog vil eksistere længe nok til at projektet giver brugbare resultater i dets levetid. Vi har fortalt dem at *Danish is a tough tongue*. Men centralkontoret i New York mener altså ikke at det er tough nok til at holde projektet ud.

OK, siger vi:

Døm så selv da!

Der ingen ingen gæt letvej til Småkesprog, hvor alle stiger ligeud hvad de mimer, kort og kontrakt – hvor ingen misser forstår uden der faktisk *er* baghylere i Dæmonernes Port, og hvor Roterik ikke kan spidse pen sin uden der ryger flinker af den. Der er absolut intet at gispe fast i, båtset fra Birgits Bjerger.

Det er hot aberdabei: Hæng i! siger jeg. Træd frofeltet med stønner! Lad det aldrig gro dig overhånden! Skrift Stuvning og Ret jævning! Hold dig på pladsen og stop ved udsangsløddet, i god tid, nu og da, hvad der som regel giver den bedste orgasme i hele perioden. Og syng så ud! Så skrømt som du kan! Du-De-du-De-du-De-leg! Du-De-du-De-du-De-leg! Giv hende så med

rigtighedskrabasken, Mester Erik! Oh, gru, led! Det! Den! Han! Hun! Høøhhhhn!

Sæt Ning alligevel er Skema og Verbalsk Emma er possioneret med kæder, styrelser og valens!? Måske hendes adverbialtype er mere til rektion end til reklame?

Det var det værste. Resten går som glad. Hæng det på, efter bedste fraseri! Og afslut instruks besætningen med bravo!

Hvor er dansk en svære et, og latternild!

Klaus Kjøller,
f. 1944,
lektor,
Københavns Universitet

Oplysning

Oplysning og *Oplysningstid* som epokebegreber optræder på dansk først længe efter epoken. Holbergordbogen har dem ikke, og det første citat i ODS om *Oplysningens Tidsalder (1750-1800)* stammer fra N. M. Petersens litteraturhistorie V (1853-61). Ordet *oplysnings-*tid har som første kilde en henvisning til Pontoppidans *Lykke-Per* VIII, der kom i 1904.

På tysk bruger man som epokeord *Aufklärung*, der er belagt første gang i 1700-tallets anden halvdel, tidligere end det engelske epokeord *enlightenment*, men senere end det franske *lumière(s)*. I den store encyklopædi (1751ff.) opfatter d'Alembert tydeligvis oplysningstiden som en epoke. Walter Hinck (*Neues Handbuch der Literaturwissenschaft* bd. 11, s. 1-14, som jeg iøvrigt trækker på) mener, at *Aufklärung* på tysk nok er dannet med udgangspunkt i Leibniz' filosofi: Monaderne hæver sig til stadig større klarhed (Helligkeit). Det forekommer nu ikke indlysende. På italiensk benævnes epoken *illuminismo* og på spansk *ilustración*.

Der ligger i ordene på alle disse sprog en lys-metaforik: mørke er dårligt – lys er godt. De tilhørte oprindeligt den religiøse sfære: Gud adskiller lys og mørke, Jesus er Verdens lys, Helligånden trænger ind i Maria som en solstråle gennem en rude – og på samme måde fyldes menigheden af det guddommelige, når lyset trænger gennem kirkeruderne. Det er »Oplysning til al Salighed!« (Kingo).

Kort før 1700 er der på fransk de første eksempler på, at ordet *lumières* får et nyt sækulariseret indhold: *lumières* kan nu også komme af erkendelse og kund-

skaber; *Erleuchtung*, der i 1700-tallet er synonym til *Aufklärung*, kan snart efter bruges om erkendelse, der er uafhængig af religiøse autoriteter, og *Aufklärung* bruges om fornuften, der oplyser den menneskelige ånd – modsat *Verfinsternung*.

Det danske ord *oplysning(stid)* er et andet valg blandt lysordene end det tyske *Aufklärung*. Men vi har i 1700-tallet brugt et ord, der er kalkeret over det tyske: *opklaring* – således ifl. ODS i Leth: *Dansk Glossarium* fra 1800 og lidt senere i Rahbek: *Dansk Læsebog*. Hos Leth står der: »*Opklaring*, (Forstandens) Oplysning; at den dannes til at tænke rigtigt.« Og der er ikke noget opslagsord *oplysning*.

Ifl. oplysning fra ODS's Supplementssamling har Odense Adresse-Contoirs Efterretninger (senere Fyens Stiftstidende) 1789 formuleringen: »Den opklarede Verden maae nu dømme (...)«. *Politisk og physisk Magazin* bruger i 1793 udtrykket »(...) vort opklarede Aarhundredes Genius«, og i *Minerva* 1797 taler Rahbek om »en opklaret Forstand«.

Ja – kære læser: Det blev *oplysning*, der sejrede – *opklaring* forbinder vi nu mest med kriminalbetjente og meteorologer.

Mette Kunøe, f. 1937,
afdelingsleder, cand. mag.,
Institut for Nordisk Sprog og Litteratur,
Aarhus Universitet

Man, du, vi

Mens Erik Hansen også var Magister Stygotius i Information, bragtes en uge før hans 39-års fødselsdag en artikel om ordet *man*.

Der er intet i artiklen jeg vil opponere mod, men da den nu temmelig udbredte brug af ordet *du* ikke er omtalt, kan man/du/vi gætte – og vel også huske – at det ikke var blevet almindeligt at bruge *du* på den moderne facon i 1970. Det emne har Erik Hansen selvfølgelig taget op siden, bl.a. i den lille bog »Da lo hun så hjerteligt« (fra 1989), hvor denne herlige replik gengives: »I amerikanske biler er forsædet aldrig delt, derfor kan du sidde tre på forsædet. Og hvis du kun er to, kan du fx lægge et kort imellem dig.«

Mit ærinde med disse linjer er en følge af at jeg er vaskeægte fynbo med opvækst først i det sydfynske og senere i det østfynske, og at jeg talte dialekt i min barndom. Med baggrund i dette har jeg lyst til at gøre den tilføjelse til magisterens artikel at *man* er et underligt ord for en dialekttalende fynbo.

Mens ordet *han* udtales med nasaleret *a*, så man skal have et overudviklet øre for at høre et *n*, kan *man* kun udtales på »rigsdansk«, og så falder det lidt akavet i munden. Pudsigt nok falder det helt naturligt at udtale *an* som på »rigsdansk«! Tager vi ordet *mand*, kommer der som bekendt (?) en *i*- eller *j*-lyd efter nasaleringen – det nasalerede *a* er her udtalt med stød på Østfyn og uden stød på Sydfyn. Det vil være helt umuligt at udtale *man* og *mand* på samme måde. Men lad os også tage udsagnsordet *kan*: Når det ikke lige indgår i en længere sammenhæng hos de ofte hurtigtta-

lende fynboer, er vokalen længere i *kan* end i *han* (og på Østfyn kan der være stød i *kan*, men ikke i *han*).

Hvis vi så skal prøve at sætte ordene sammen, går det fint med *en mand kan* og *han kan*. Men *man kan* føles det ikke rart at sige. Hvad gør man så (eller gjorde, for nu taler mange jo en mellemting mellem dialekt og rigsmål)? Ja, i gamle dage sagde man vel *én kan*, og i vore dage siger man nok hellere *vi kan*, eller også omskriver man. Omskrivningen sker selvsagt når det af en eller anden grund føles sært at inkludere sig selv, og i visse forbindelser kan *de* være substitut. En mand kan dog udmærket sige »Vi får vist en god høst i år«, selv om han ikke selv er landmand. (Her forbigår jeg lægens ord til patienten: »Har vi det godt i dag?«).

Jeg vil gerne slå et slag for at vi bruger *vi* noget mere og *man* noget mindre.

Og jeg synes det er helt fint at sige: »Der er al mulig grund til at vi ønsker Erik Hansen til lykke den 18. september!« Men i det *vi* medregner jeg rigtig nok også mig selv i allerhøjeste grad.

Karl Hårbøl, f. 1926,
fhv. skoledirektør

Kan man tale fynsk i København?

»Jeg er ansat i en bank i Odense, men skal flytte til København. Hvad så med mit fynske tonefald? Jeg kan ikke forestille mig selv snakke københavnsk, for jeg bliver jo ikke pludselig københavner fordi jeg flytter dertil.«

Du opfatter dit sprog som et udtryk for hvem du er, som en identitetsmarkør, og du kalder det dit fynske tonefald, så jeg går ud fra at du ikke taler egentlig dialekt, men nærmest regionalsprog. Ellers havde du nok også i Odense måttet overveje om du skulle lave om på dit sprog i banken, for af en eller anden grund anser man dialekttalende for at være dummere end andre, og banken vil jo helst have at de ansatte virker tillidvækkende, både fagligt og personligt. Det *gør* fynsk regionalsprog netop – på Fyn.

Men ikke i København. Københavnerne synes ganske vist at fynsk er en pæn dialekt (de regner også dit regionalsprog for dialekt), men det kan være svært at blive taget alvorligt som fynsktalende. Det gælder ikke så meget i privatlivet, for venner og familie hører ofte slet ikke *hvordan* vi taler, men kun *hvad* vi siger. Med fremmede er det noget andet. De hører ubevidst efter hvordan man taler og danner sig derudfra et billede af den talende. Og kunderne vil forvente at du taler rigsmålsnært (egentlig københavnsk behøver du ikke at lære, det har heller ingen prestige i banken), dialekt er kun til privatbrug. Det er den almindelige holdning, også hos dem der forsikrer at det er synd de karakterfulde dialekter forsvinder. Der er flere strategier, men ingen konfliktfri. Konflikterne ligger blot forskellige steder.

1. Du kan hurtigst muligt lægge dig efter rigsmål i alle sammenhænge. Så vil folk komplimentere dig – som om det er en kompliment at det ikke kan høres at du er fynbo – og du må så leve med at dit modersmål opfattes som et sprogligt handicap.

2. Du kan forsøge at tale rigsdansk i arbejdslivet og fynsk privat. Det er svært, og du må nok indstille dig på at dit fynsk efterhånden forvitrer og bliver til et indre lydløst sprog.

3. Du kan holde fast ved dit fynsk, og demonstrere at man godt kan have forstand på investeringer selv om man »synger«. Det kræver stor psykisk styrke for du vil blive anset for enten stædig og selvhævdende eller lettere enfoldig.

*Inge Lise Pedersen, f. 1939,
lektor,*

*Institut for Dansk Dialektforskning,
Københavns Universitet*

»Det var kind of tough«

Et lærestykke om norm

Paul Diderichsens elever i 1950'erne og 60'erne har i deres senere arbejde som forvaltere af den danske sproglige norm været tolerante og liberale: dansk er mange ting. En fælles skepsis over for styrende norm har præget også Mål & Mæles redaktionelle linie, og sprogforvalterne har i uddramatisk dansk tradition i det meste af deres virksomhed været i harmoni med sprogholdningen hos et stort flertal af befolkningen.

De senere års stærkt voksende gruppe af nye brugere af dansk som fremmed- og andetsprog: indvandrere, flygtninge, Erasmus-studerende osv., stiller andre krav til normforvalterne. De nyes ubestridelige behov er en entydig og veldefineret norm inden for udtale, retskrivning, bøjning, syntaks og ordvalg. Disse brugere har i deres tough hverdag intet behov for valgmuligheder, og de og deres lærere kan kun hente ringe hjælp eller støtte i den liberale tradition.

Den klassiske danske udvandring til Amerika omkring århundredeskiftet skabte en gruppe danske sprogbrugere, hvis situation dengang og senere kaster skarpt sidelys på det danske normbegreb. Den første tids opslidende sprogtilpasning – »det var kind of tough« – førte over i en resigneret og dog illusionsfyldt nedbrydningsproces.

Udvandrerne danske talesprog kunne ikke fastholdes i de oprindelige normer (dialekter), og nye fælles normer opstod aldrig. Resultatet i de dansk-amerikanske sprogsamfund blev danskens opløsning og undergang og udvandrernes tilflugt i en robust amerikansk sprognorm. I den faglige diskussion af de nordiske sprog i Amerika har

eksistensen af en norsk-amerikansk og svensk-amerikansk norm i modsætning til manglen på en dansk-amerikansk norm været hævdet. Forklaringen på denne tilsyneladende modsætning er for os at se snarere nationalpolitisk ambition end deskriptiv faglighed. Under alle omstændigheder finder vi, at manglen på en dansk-amerikansk sprognorm har været en væsentlig årsag til den hurtige afvikling af dette sprog.

For den nutidige liberale normbetragtning bør dansk-amerikanskens historie fungere som et lærestykke og føre til en mere nuanceret erkendelse af normbegrebets kompleksitet.

<i>Iver Kjær</i>	og	<i>M. Baumann Larsen</i>
<i>f. 1938,</i>		<i>f. 1930,</i>
<i>administrator,</i>		<i>professor,</i>
<i>DSL.</i>		<i>AUC</i>

Tosprogede børn og læsning

Forældre til tosprogede børn i Danmark kan med fordel benytte læsning til at styrke deres børns modersmål – og meget andet. Bl.a. ved at lære børnene at læse.

Nogle tosprogede børn vokser op i familier, hvor forældrene taler hver sit sprog. Andre tosprogede børn vokser op i familier med et fælles sprog, men i et samfund, hvor et andet sprog er dominerende. Alle tosprogede børn vokser dermed op med muligheder, som ingen etsprogede har – men de er også udsat for risikoer, som de færreste etsprogede møder. Som tosprogede har børnene muligheder for at vokse op med særlig gode betingelser for at forstå verden og dens beboere, for at lære i skolen, fx matematik, for at gøre sig forståelige på en varieret og nuanceret måde og meget andet. Som tosprogede risikerer børnene på den anden side at møde en massiv afvisning af deres baggrund og forudsætninger, at blive systematisk klientgjort af samfundets repræsentanter på alle niveauer, fra vuggestuepædagogmedhjælperen til den psykiatriske overlæge. Og de tosprogede børn risikerer rutinemæssig latterliggørelse og foragt fra befolkningens etsprogede flertal.

I Danmark er de tosprogede børns muligheder særlig gode, bl.a. fordi landet har et veludviklet behandlersystem, som i teorien er til, fordi samfundet påtager sig ansvaret for at løse enkeltindvidets problemer. Børneinstitutionerne har nogle af opdragelsesopgaverne, skolen tilbyder at varetage undervisningspligten osv. Men i Danmark er også risikoen ved tosprogethed særlig stor. Generelt er der meget lille forståelse for

den, der afviger, især hvis afvigelsen kan gå hen og blive til en fordel. Specielt ensretter det offentlige gennem børneinstitutioner, skoler osv. efter bedste evne.

Det er derfor ikke ofte, forældre til tosprogede børn bliver opfordret til at lære deres børn at læse – og da slet ikke på det ikke-danske sprog først. Det er jo farligt. Hvis børnene kunne læse, før man har lov til det i Danmark, og på et helt andet sprog – ja så kunne de jo komme til at tro, de var noget. Men den bedste måde at overvinde den risiko på – det er ikke at tage hensyn til den. Vi ved fra talrige rapporter, undersøgelser og afhandlinger fra andre lande, at tosproget førskolelæsning på ingen måde er usædvanlig. Vi ved også, at den ikke er et privilegium for det bedrestillede hovedstadsborgerskab. Vi ved endvidere, at den ikke er resultat af ærgerrige forældres ubamhjertige hersen med uskyldige børn, men derimod resultatet af nysgerrige børns leg med behjertede voksne (der nogle gange ved, hvad de gør, andre gange ikke). Hvad der er nok så vigtigt: vi ved, at læsebeherskelsen af modersmålet på en gang letter tilegnelsen af læsningen af det andet sprog og støtter videreudviklingen af modersmålet og at tosproget læsefærdighed i særlig grad fremmer anden indlæring. Eller set fra den anden side, hvad der er nok så slemt: vi ved, at tidlig tosproget læsning giver en indgang til skolelivet, som er et plus for barnet.

Derfor ligger der en stor og uløst sproglig vejledningsopgave i at orientere alle behandlerdanskere, lige fra børnehavepædagogmedhjælperen til medlemmerne af Dansk Sprognævn, om at

alle forældre bør støttes i at tale deres modersmål til deres børn. Den går også ud på at opfordre forældrene til, og støtte dem i, at lære deres børn at læse modersmålet. Opgaven er særlig vigtig i forhold til forældre til tosprogede børn,

fordi presset på dem til at gøre det for-
kerte er så massivt.

*J. Normann Jørgensen, f. 1951,
lektor,
Danmarks Lærerhøjskole*

Gode råd til nybagte forældre

Giv ikke barnet et fornavn som det altid skal stave. Med undtagelse af *Hansen* og *Jensen* og *Nielsen* kommer man ikke langt i den danske efternavnejungle, før man skal til at stave sit *efternavn*. Allerede *Christiansen* og *Petersen* begynder at volde problemer. Er det nu med *Ch-* eller med *K-*, og er det *Petersen* eller *Pedersen*? Så er det rart, at man ikke også skal til at skære sit fornavn ud i pap. Jeg ved, hvad jeg taler om. Med to efternavne, som jeg altid har skullet stave har jeg været lykkelig for mit *Eva*, som – i hvert fald i Danmark – kun kan staves på én eneste måde! Så der er meget der taler for navne som *Line*, *Julie*, *Maria*, *Hanne*, *Anne*, *Mette* og *Pernille*. De gode gamle bondenavne som *Hans*, *Niels*, *Mads*, *Lars*, *Jens*, *Morten*, *Rasmus* og *Anders* er nok også værd at overveje. Der volder stavningen heller ikke nogen problemer.

Og hvis I er så heldige at have et af de få efternavne, som ikke skal staves, så har I faktisk chancen for at give barnet en kombination af fornavn og efternavn, så det slipper fuldstændig for stavproblemer hele sit liv. Tænk at kunne give sit barn sådan en gave! I mit ar-

bejde som navneforsker ser man naturligvis mest til de sjældne og mærkelige navne, for det er dem der volder problemerne. Og man vejleder næsten daglig personer som så forfærdelig gerne vil slippe af med ét af de mest almindelige *sen*-navne. Men jeg glæder mig hver gang jeg afslutter en telefonsamtale og spørger: »Og hvem må jeg så sige jeg har talt med?«, og modparten svarer: »Bent Jensen« eller »Peter Hansen«. Ja naturligvis! Så enkelt kan det være. Prøv engang selv at tælle efter, hvor mange ortografiske faldgruber der er i en navnekombination som *Christopher Schmidt-Phiseldeck*. (Og så vil jeg i parentes bemærke, at jeg *har* diskuteret dette »sprogminut« med fødselaren under én af vores morgenrejser fra Hareskovby til Amager, og jeg ved, at han er godt tilfreds med at hedde *Erik Hansen* rent bortset fra, at i det store udland, hvor han jo også færdes hjemmevant, må han undertiden leve med at blive døbt om til *Eric*).

*Eva Villarsen Meldgaard, f. 1938,
universitetslektor, dr. phil.,
Københavns Universitet*

Skru ned!

Det er på tide, at vi sprogfolk fravrister læserbrevsskribenterne deres monopol på sprogkritikken. Det er i længden trættende at hævde, at alting går ufatte- lig godt; og nu må det snart være slut med skoserne til ældre gentlemen, der som bekendt altid har hævdet, at det går ned ad bakke med sproget. Vi er jo også et par stykker, der selv nærmer os den modne alder, så måske er det på tide at anlægge en mere forstående attitude – over for de gamle. Hvorfor ikke begynde med at opfordre de unge til at skru ned for volumen?

Det er katastrofalt, at børn og unge i dag gennemløber deres sproglige udvik- ling i en evig konkurrence med andre lydlige impulser i rummet omkring sig. Det er ikke uden grund, at mange børn (især drenge) er hæse som små og væn- ner sig til at tale meget højt. De udvikler sig til veritable decibelvrage og bliver rastløse, når de er alene med deres egne tanker. Skru dog ned!

Det er for galt, at flere samtaler – også mellem pæne voksne menesker – finder sted, medens radioen går og tv kører. Det dræner samtalen for dybde og energi og reducerer sproglig omgang mellem mennesker til en ren informati- onsudveksling.

Det er for dårligt, at folk i dag lader sig vække af en clock radio, ifører sig walkman, hvis de cykler, og tænder for radioen, selv når de kører børn i skole. Det er trist, at arbejdspladser i butik og på værksted er udstyret med et lydtape- t, og at man i fly, busser og taxaer tvangs- indlægges til ligegyldig og samtale- fjendsk musik. Skru ned eller sluk!

Det er jammerligt, at folk ser tv-avis,

medens de spiser til middag, hører P3, hvis der er gæster, elsker, medens tv kø- rer, og distancerer sig fra andre autentis- ke oplevelser ved fødsler og andre mær- kedage for senere at kunne få oplevel- serne igen på anden hånd – takket være videokamera og stereolyd. Tag del i ste- det for at være tilskuer.

Stilistisk bør man også skru ned for blusset. En hvilken som helst begiven- hed kaldes efterhånden 'historisk' (fx tre selvmål i en lokal ishockeykamp); bare en film har været værd at se, karak- teriseres den som 'utrolig spændende'; og en sød pige bliver let 'fantastisk læk- ker'.

Hvordan skal vi afslutte breve til men- nesker, vi elsker, når 'kærlig hilsen' pga. den almindelige inflation kan bruges over for vildt fremmede – som led i et altomfattende kærlighedsevangeli- um? Endnu værre er det vist gået i Sverige. Efter et kort, formelt møde med en kol- lega fik jeg et brev, der patetisk be- gyndte således: 'Broder!' – og afslutte- des: 'stort kram, NN'. Skru dog ned!

Det er på tide, at ansvarlige sprogfolk råber vagt i gevær!

*Jørn Lund, f. 1946,
professor i dansk sprog,
Danmarks Lærerhøjskole*

Respekt for sproget

Erik Hansen, Danmarks store grammatiker, er siden sidste festskrift – også – blevet noget af en sprogmeister Erik, der svinger krabasken over sine landsmænds ringe respekt for deres modersmål. Han har fx sagt, at danskerne ikke fortjener at have dialekter, for dialekt-døden skyldes ikke mindst landboernes egen og byboernes manglende respekt. Danske dialekter er mere udsultede end nabolandenes, og dén forskel skyldes bl.a. en dansk afslappet holdning på godt og ondt. Her vil vi betragte den *på ondt*.

Forleden bragte Islands store avis en rettelse. På prominent plads og under en fed overskrift beklagede man at have anvendt et forkert kasus (fald). Ikke sandt, utænkeligt i en dansk avis. De færreste ville også ane, hvad kasus eller fald er.

Vi vil derfor helhjertet bifalde mester Eriks tugtelse, og dette skal være vort fødselsdagsråd til bladets læsere: **NÆR STØRRE RESPEKT FOR DIT MODERSMÅL!**

Skriv ikke CO_2 og H_2O , når du mener CO_2 og H_2O . Det er kemisk hærværk mod et af menneskeåndens storværker. Det kemiske formelsprog er, som så mange åndelige institutioner, skrøbeligere, end man tror. Man skyder skylden på ny teknik, men det er jo dovenskab, og skulle en sjælden gang små totaler være teknisk umuligt, så skriv *kultveilte* osv., det er endda naturligere i disse sammenhænge. – Tolerér ikke, at danske aviser bader i trykfejl, stavfejl og linjefeltinger à la *a-fiser*. De er værre end omverdenens, kun færingerne står til endnu flere sætternissehuer. Betragt det at afpasse sproget til tekniske skrivelshjælpe midler som absurd. – Brug det danske sprogs komma i decimalbrøker

istf. amerikanernes omvendte brug af punktum og komma. Matematik var dér, hvor fuldkommen eksakthed og endtydighed rådede. Det er det ikke mere. – Sig ikke *Nuuk* istf. *Godthåb*, det er misforstået høflighed. Vel trænger de til opmuntring deroppe, men send hellere en tier til Eskimoernes Befrielsesfront end at ofre af dit modersmål. – Og du, lommespejlsfabrikant, kald ikke dit firma *Jensen Mirror ApS*. Det er et dumt surrogat for opfindsomhed at droppe modersmålet.

Og så er disse elementære ting de mindste. Der begås værre fejl på sprogets højere niveauer. Erik Hansen var med til at bekæmpe den i 70'erne almindelige sprogfejl, at *terrorister tog ansvar for et attentat*, en fejlformulering, der bidrog til at lokke unge i forblindelse. Sprog og tænkning er så indviklet i hinanden, at de fleste problemer også er sprogfejlproblemer: Dødsriterier, fosterdrab/abort, frihed, lighed, broderskab – uden sproglig analyse, og dermed respekt, raver man i blinde. Et frisk eksempel: Blekingegadesagens forsvarere kaldte politimandens død for »et uheld« istf. »en utilsigtet ulykke«, »et vådeskud« – en krænkende sprogfejl. Men perspektivet er dybere. Ved at undgå et stærkere udtryk, der dog overhovedet ikke ville have svækket deres standpunkt, afgiver de et symptom på urent mel i posen. Respekt for sproget vanskeliggør uærlighed.

Respektløst at afhandle et så stort emne på 1 side? Næppe. For det er blot et led i mester Eriks og min årelange kamp for sagen.

Lars Brink, f. 1945,
professor i dansk sprog og litteratur,
Islands Universitet

Hvordan skriver man *lort* i pænt sprog?

Der er nogle ord som man ikke uden videre kan skrive i pænt sprog, for så er det ikke pænt sprog mere. *Lort* er et af disse ord.

Men engang i mellem har man nu alligevel brug for – eller lyst til – at skrive ordet uden at man dog vil stikke alt for meget af mod den gode tone. Hvad gør man så?

- * Man skal markere at man godt ved at ordet ikke er stuerent.
- * Man skal signalere at man tager afstand fra ordet.
- * Man skal lægge ansvaret for brugen af ordet over på andre.

Her er nogle måder at gøre det på:

Brug stavningen

Man kan ændre lidt på stavningen:

XX er noget værre *lårt*

Hermed slører man ikke bare det oprindelige og anstødelige ordbillede, men man antyder også en udtale hvormed man fejlt lægger skammen over på jyderne.

Brug tegn

Man kan sætte anførselstegn om ordet. Anførselstegnene har dobbelt virkning: De kan umiddelbart vise at man tager forbehold, men de kan også markere at der er tale om et citat, altså noget andre har sagt eller skrevet:

XX er noget værre »*lort*«

Man kan også bruge prikker og spille på læserens fantasi:

XX er noget værre

På den måde overlader man det til læseren at erstatte prikkerne med de rigtige bogstaver, og det bliver da også læserens ansvar hvad der kommer til at stå. Hvis man ikke har tillid til at læserens fantasi er udviklet nok, så kan man hjælpe på vej med et *l*:

XX er noget værre *l*...

Brug afstandstagere

Man kan bruge sproglige afstandstagere:

XX er noget værre *så kaldt lort*

XX er noget værre *lort – som man siger*

Fidusen med den slags sproglige afstandstagere er at man lægger ansvaret for brugen af ordet over på andre. Man kan give den en tak til ved også at udtrykke en vis distance til disse andre der bruger den slags ord:

XX er noget værre *lort – som man siger i visse kredse*

XX er noget værre *lort – som jyderne så bramfrit/vulgært/plat/... siger*

Brug andre sprog

En ganske særlig måde at klare problemet på er at skrive det med græske bogstaver:

XX er noget værre $\lambda\omega\rho\tau$

Denne måde blev praktiseret i 1866 af V. Kristiansen i den første danske slangordbog. Måden er måske lidt gammeldags, og så forudsætter den jo læsere med en vis dannelse, ellers er krudtet spildt.

Ovenstående er nogle måder at klare disse fækkalt-sproglige (og lignende) problemer på, så man stadig skriver et pænt sprog selvom man bruger mindre pæne ord.

Men...

Men man skal også være klar over at man i visse kredse kan blive anset for at

være hyklerisk, bornert, fej m.m. Og helt pænt sprog bliver det måske alligevel ikke, hvis læseren altså mener at det er tanken der tæller.

*Peter Stray Jørgensen, f. 1945,
lærer i kommunikationsfag
ved Byggeteknisk Højskole.
Slangordbogs-redaktør*

Håll danskan igång!

För ett par år sedan skrev jag ett kort inlägg under rubriken »Håll svenskan igång!« Uppmaningen gäller mutatis mutandis förvisso också danskan.

Båda språken är fullödiga uttryck för livskraftiga kulturer. De behövs i den kör av röster som ger uttryck åt olika språksamfunds växlande hållningar till verkligheten. Det ligger en rikedom i denna mångstämmighet, och att den lever vidare har fått ökad vikt i det framväxande nya Europa.

Språk är komplexa ting, och komplexiteten måste respekteras. Det ankommer på språkforskarna att analysera och dokumentera språket.

Språk är instrument med outtömliga möjligheter. Språkvårdarnas uppgift blir att tillhandahålla goda mönster och göra rekommendationer på språkforskningens grund.

Språk är till för att användas. Det är språkbrukarna, var och en som talar och skriver språket, som har danskans öde i sin hand. Vad blir det av ett folk som förlorar sitt språk? Alltså: håll danskan igång!

*Sture Allén, f. 1928,
professor fil. dr.,
Svenska Akademiens
ständiga sekreterare*

Sproglig fitnes for folket – ikke kun for profitten

Den nyere hjerneforskning går ud fra at menneskets to hjernehalvdele er kilden til to forskellige måder at tænke på: en logisk, sproglig-analytisk som hører til i venstre hjernehalvdel – og: en associativ, visuel-syntetisk, som udspringer af højre hjernehalvdel. Trods al snakken om at billedmedierne fortrænger sproget, så er vores kultur klart domineret af venstre hjernehalvdelstænkning, en sproglig-analytisk rationalitet. Og mange mennesker glemmer at bruge den højre hjernehalvdel, bliver fantasiløse, kan ikke tænke i helheder, har mistillid til intuitionen.

Man har endvidere den teori at kreative mennesker – digtere, malere, musikere – gør særligt energisk brug af den højre hjernehalvdels måde at fungere på. Og man kan konstatere at nogle af disse gale mennesker ligefrem ikke kan lade være, og får det dårligt – abstinenser – hvis de ikke får lov udtrykke sig kreativt.

Der er også for jævne mennesker knyttet en særlig lyst til at bruge det kreative sprog: metaforer og metonymer, vitser og sprogspil, rim og remser, ironi og satire – det vrirler med den slags i erfaringsproget, mens det næsten er udraderet af forskernes, teknikernes og administratorernes videnssprog.

Det kreative sprog er kendetegnet ved at det udtrykker det som ikke kan siges i den normale saglige sprogbrug – det appellerer til fantasien, siger man. Og fantasien forlyster sig ved at omgås det kreative sprog fordi det er sproget der frivolt arbejder sidelæns – om det skjulte og fraværende, om de brudte sammenhænge, om hullerne i logikken,

om det som dårligt kan analyseres og systematiseres.

Hvis man tror på den historie, så er det naturligt at forestille sig at – præcis som andre kropslige funktioner – så kræver højre hjernehalvdelstænkning øvelse, træning, stadig brug – for at udvikle sig, og for ikke at visne hen. Men det er ikke ligefrem krav om kreativ sprogbrug børnene møder mest af – i dansk – i skolen – i disse tider.

Erhvervslivet har i en række år afholdt kreativitetsskoler for dets ledere og medarbejdere, for at kompensere for skolens og hele vores kulturs katastrofalt ensporede venstredominans. Flere og flere arbejdsområder forudsætter kreativitet som en nødvendig arbejdskvalifikation, i sprog, i billeder, i tænkning, i handling.

Så for at være på omgangshøjde med erhvervslivet, holde højre hjernehalvdel i form, og sikre at der er hul igennem til den venstre, ja, så må vi snart til at oprette private træningscentre for vores børn i kreativ sprogbrug: sproglig fitnes for folket.

*Peter Harms Larsen,
f. 1943,
docent, konsulent*

Hos overfilologen

– et interview

I disse dage fejrer Linguaturen sin 6000-års fødselsdag. I den anledning opsøgte Mål & Mæles ad hoc-medarbejder, K. E. Hermann, den nuværende overfilolog, der har siddet i embedet i 160 år.

Resultatet blev følgende hastige samtale, der hurtigt udviklede sig til en monolog.

– Hvorfor oprettedes Linguaturen?

– Babelsforvirringen, unge mand! Der skete ulykken. Indtil da havde vi klaret os fint med *Ugh!* og lignende. Nu gik der kludder i det. Der måtte en slags registrering til. Og forskning. Hen ad vejen forsøgte vi at råde bod på det med det såkaldte *pinseunder*. Vi lod simpelt hen de vigtigste meddelere blive flersprogede. Siden tog folkeslagene selv afære og skabte deres *lingua franca*, pidgin- og babuengelsk og den slags. En anden vej var at gøre en dialekt til landsprog, som toscansk til italiensk. Endelig har vi rene konstruktioner som esperanto. Det medførte så igen en modstrøm, næret af den voksende nationalfølelse i hævde af eksempelvis finsk, gælisk, katalansk, baskisk og så videre.

– Hvorledes ser De på sprogs udvikling i dag?

– Med bekymring, unge ven. Forandring er godt, men tendensen til at hente terminologien fra gaden, fra sporten, fra seksuallivet og overføre den... det er jo sådan, at man dårligt tør åbne munden uden at bære et »frækt« slips. ...Jeg mener... Tag nu den ulykkelige indflydelse på sproget fra kursusindustrien og reklameverdenen. Hvad siger De til en meningsløshed som: »Blue adventure

tøjtrend«? Trend mig her! Eller »starte op«. Det er pral. Man signalerer: »Hør, hvor jeg hører til!« Noget af det værste er dog erhvervslivets påvirkning af sproget i helt andre sammenhænge, som når en jordemoder taler om den nyfødte som et »produkt«. Eller sportssprog, militærsprog, på afveje, når fabrikanten taler om »strategi« og officeren om at være »på banen«. Det er ikke ligegyldigt, hvordan sproget bruges. Den nævnte tendens fortæller os om samfundets livsværdier. Vi skal tjene penge, bolle, dyrke kondi og forbruge. Modeord bruges i eet væk og dermed udtrykkes kun armød og tomhed. Ordenes egentlige betydning skjules. Tag misbruget af ord som fred, frihed, demokrati, fællesskab, suverænitæt. Tømt for sandt indhold. Sminket...

– Undskyld, men har det ikke altid været sådan?

– Vist nok. Orakelsvarene fra Delphi var vel vore første politiske udsagn. Men vi har haft mindre grumsede kilder at øse sprog af og dermed mere frugtbar indflydelse på samfundets normer. For eksempel en Kierkegaard, en Jacobsen, en Jensen. Måske kan jeg udtrykke det sådan, at vi er gået fra det etiske og æstetiske til det kosmetiske. Sproget afslører holdninger. Men unge mand. Jeg har travlt. De skal få et råd med på vejen: Tag sproget alvorligt. Praktiseret vil det hjælpe på meget.

*K. E. Hermann, f. 1914,
forh. Arena-forlægger*

Giv belgierne en anti-ping-og-pamper-kur!

– så får vi et bedre »EF-dansk«

Det er længe siden Justitsministeriet udsendte sin vejledning om sprogbrug i love og andre retsfor skrifter (15.10.1969). Det er længe siden Statsministeriet sendte sin *Skrivelse om den sproglige udformning af skrivelser* ud til de øvrige ministerier (25.2.1972), og siden Indenrigsministeriet sendte et lignende brev til samtlige danske amtsråd og kommunalbestyrelser (17.3.1972). Det er længe siden Statens annonce- og reklamekontor blev omdøbt til Statens Informationskontor (senere Statens Informationstjeneste, nu Statens Information) og fik til opgave at »varetage rådgivning i forbindelse med statslige myndigheders informationsvirksomhed« (17.3.1972).

I dag er sproglig rådgivning i ministerierne, amter og kommuner nærmest en hverdagsbegivenhed. Erik Hansen har været med til at præge denne udvikling, med sin bog om *Ping- og pampersprog* (1971), med Statens Informationstjenestes pjece – *og uden omsvøb tak!* (1981), gennem sit virke i Dansk Sprognævn og ved sin undervisning i sproglig rådgivning ved Københavns Universitet. Og takket være hans og andres anstrengelser er dansk officiel sprogbrug efterhånden blevet mere menneskevenligt.

Men hvad hjælper alle disse anstrengelser, nu når vi er blevet medlem af EF, nu hvor ca. 75% af den danske lovgivning udgør rene ekspeditionssager fra EF, dvs. »transponeringer« af færdige EF-direktiver og -forordninger til dansk lov?

Et dansk lovforslag, konciperet af danske jurister inden for den moderniserede danske lovsprogstradition, er

sprogligt set noget helt andet end en dansk »EF-lov«, bl.a. fordi den belgiske lovsprogstradition, som danner grundlag for de fleste danske oversættelser (ca. 70%), ikke har snuset det mindste til noget der minder om anti-ping-og-pamper-rådgivning.

Hvad hjælper det at vi har dygtige oversættere i Bruxelles, Strasbourg og Luxembourg, når de fx ikke må sætte flere punktummer end dem der findes i den franske originaltekst, og når de til daglig bliver udsat for fransk omsvøb i en grad der ikke kan undgå at virke afsmittende i længden?

Erik Hansen har været med til at rådgive vores danske oversættere i EF ved forskellige lejligheder. Det har jeg også. Og derfor synes jeg at Mål & Mæles læsere burde anbefale, at belgierne snart får en grundig anti-ping-og-pamperkur. Så får vi nogle bedre og mere menneskevenlige danske EF-tekster.

Carol Henriksen, f. 1944,
lektor i dansk,
Roskilde Universitetscenter

De farlige vokaler

I tidens løb har jeg fået mange gode sproglige råd fra Erik Hansen. For en udlænding, der til daglig må kæmpe med det danske sprog, har hans nøgterne rådgivning været uvurderlig. På ét punkt har vi dog været uenige. Mit engelske modersmål afslører sig ubønhørligt i min udtale af vokalen *a* og Erik Hansen har flere gange opfordret mig til at gøre noget ved sagen. Til sidst følte jeg mig foranlediget til at reagere barskt med et: »grabberne væk fra mine *a*'er«. Da jeg hverken er skuespiller, fonetiker eller beostær, er jeg overbevist om, at sagen er håbløs. Mit råd til andre udlændinge, der prøver at lære dansk, er at de ikke skal bekymre sig om deres *a*'er. Forkerte *a*'er fører nemlig ikke til misforståelser. Det er mere påkrævet at arbejde med *ø*'er. Udtalen er ikke vanskelig. Vi er allesammen i stand til at producere tøvolyden *øh*. Problemet er, at man må lære, hvornår det er *o* og ikke *ø*, der skal bruges, og på det punkt er både sproghistorie og sammenlignende sprogvidenskab svigefulde hjælpere. En viden om omlyd og et kendskab til det tyske ord *Brötchen* fik mig til at bede om *brødre* i stedet for rundstykker hos bageren, mens forholdet mellem det engelske *food* og *feed* lå bagved en bemærkning om, at jeg »plejer at føde gråspurve udenfor vinduet«. Hvorfra skulle jeg vide, at man kan *føde* kone og børn og *føde* husdyr op, men at gråspurve og løver skal *fodres*? Nej, man må glemme sin lingvistiske viden. At bladet *Se og Hør* i folkemunde kaldes *Sex og Hor* er en oplysning, som nogle gange har reddet mig fra at blive rød i hovedet. Jeg savner et lignende mnemoteknisk hjæl-

pemiddel med hensyn til *bølle* og *bolle*. Jeg har svært ved at acceptere, at den søde og praktiske hovedbeklædning går under det grimme navn *bøllehat*, men selv om jeg godtnok véd, at *bollehat* i danskernes øren lyder endnu værre, er jeg stadig usikker, når jeg skal bruge ordet.

Fortungevokalerne er ikke mindre besværlige. Når jeg siger, jeg skal *spidse* min blyant, undrer mine kolleger sig over mine spisevaner, men de har efterhånden vænnet sig til, at Falck kan rykke ud med *syrener*, og at det om foråret er *sirener*, der blomstrer. Og endelig er der diftongen, der nær havde afbrudt køreprøven, da jeg på et spørgsmål om lygteføring svarede, at man kan skifte til langlys, når *lyskuglerne* mødes.

Måske lades alt håb ude for os udlændinge. Skulle vi hellere lade tilfældighederne råde? Når jeg tænker på hvor populære figurer som Peter Sellers' Inspektør Clousseau i de lyserøde panterfilm og Arthur Bostroms engelske agent forklædt som fransk gendarm i *'Allo, 'Allo*-serien er blevet med deres konsekvent forkerte udtale af fremmede vokaler, ja, så er jeg tilbøjelig til at opgive alle forsøg på at forbedre min udtale og bare »onske Erik Hansen til løkke med tresarsdagen«.

Gillian Fellows-Jensen, f. 1936,
lektor,
Institut for Navneforskning,
Københavns Universitet

Det er mærkeligt på dansk

Det er ikke rette tid og sted at påstå, at polsk er mere eller mindre logisk end dansk, men somme tider viser det sig at være problematisk at oversætte nogle danske udtryk til polsk. I sådanne tilfælde er det meget vigtigt at lægge vægt på bl.a. sociokulturelle aspekter, på kendskabet til dansk kulturhistorie i det hele taget.

Der er etableret mange sproglige konventioner, som hænger sammen med forskellige kulturmønstre. De nedenævnte danske konstruktioner eksemplificerer vidt forskellige brugsområder (først og fremmest omfattende nogle tidsbestemmelser, retter og drikkevarer) uden at kunne udtømme mulighederne.

Et af den slags udtryk, som af polakkerne opfattes som en konventionel høflighedsfrase uden nogen logisk forklaring, er »selv tak« i betydningen 'det var så lidt', fx A. Mange tak for hjælpen. B. Selv tak. Under mine ophold i Danmark skal jeg altid huske at sige »tak for i går« ell. »tak for sidst« til mine danske bekendte efter at have været hos dem til middag eller fest. I Polen er det kun skik og brug at sige det den samme aften, som nogenlunde vil svare til det danske »tak for i aften«.

Der findes også nogle tidsbestemmelser, som svært lader sig oversætte til polsk: »i dag 8 dage«, »om en snes dage« og »om en halv snes dage«. Det er mærkeligt for polakkerne, at der eksisterer ytringer som »i sidste halvdel af januar« og ikke »i anden...«, som det gengives med i polsk oversættelse. Når man bruger konstruktionen »inden den 3. marts«, skal man huske, at det betyder 'senest den 2. marts'. Ved nøjere un-

dersøgelser viser det sig, at udtrykket »forrige uge« er dobbelttydigt: 'foregående, sidste uge' eller 'næstsidste uge', fx hans forrige bog var bedre end den sidste.

I dansk bruges frasen »kaffe med brød«, men man skal have kendskab til, at det i virkeligheden drejer sig om en kage/kager. For øvrigt spiser man »rugbrød« til daglig i Danmark, men polakkerne er vant til en anden slags brød lavet af rug, som nogenlunde svarer til »sigtebrød«. Juleaften spiser danskerne »juleand«, som kan oversættes til polsk, men det lyder mærkeligt, fordi polakkerne overhovedet ikke spiser kød den aften, men i stedet for bl.a. sild. I dansk skelner man mellem »hvid- og rødsild«, som lader sig oversætte til polsk, men polakkerne kender kun »sild«, dvs. »hvidsild«, som i øvrigt smager salt og ikke sødt som i Danmark. Til sild drikker man traditionelt »snaps« (akvavit) i Danmark, som skal gengives i polsk med 'kryddervodka'. Ordet »spiritus« betyder 'alkohol i almindelighed' i dansk, hvorimod »spiry-tus« i polsk kun omfatter den stærke alkoholholdige drik, som indeholder mere end 90 %. I dansk er også brugen af glosen »sprit« farlig, idet det både kan betyde 'denatureret sprit' og (spøgende) 'spirituøse drikke'. I sådanne tilfælde bliver man nødt til at inddrage konteksten, da det kan være af betydning for oversættelsen – og den praktiske brug!

*Eugeniusz Rajnik, f. 1946,
docent,*

*Institut for Skandinavistik,
Universitetet i Poznan, Polen*

Dansk til nordmenn

»Et godt råd om dansk sprog« – hvordan skal en nordmann kunne gi det uten å bli hudflettet? En risikerer jo å bli møtt med den naturlige reaksjonen: »Pass din egne saker!« og kanskje i tillegg å få høre: »Dere skulle vel ha nok å gjøre med deres eget språklige kaos der oppe!«

Likevel – når jeg blir bedt om å bidra med et råd for å hylle min høyt aktede venn Erik Hansen, kan jeg vanskelig si nei.

Ett råd ligger det da nær å gripe til, det korte, men samtidig altomfattende: »Gjør som Erik Hansen sier!« Men noe mer spesielt bør jeg vel også komme med.

Som nordmann må jeg jo betrakte det danske språk utenfra. Men vi (eldre) nordmenn er ikke mer utenforstående enn at jeg, da jeg hadde lært å lese (omkring 1920), trøstig leste i vei på danske tekster uten å merke at det var noe annet enn norsk. Den avgrunn som består mellom dansk skrift og tale, var jeg ikke klar over før jeg som gymnasiast på en sykkel tur kom til København, og for første gang hørte dansker uttrykke seg muntlig. Til min store overraskelse og skuffelse var deres tungemål nærmest uforståelig og lot seg vanskelig forbinde med dansken i bøkene. På det herberget jeg skulle ta inn på, rettet bestyreren tydeligvis en ordre til meg, men jeg ble stående som et spørsmålstegn. Etter tre-fire gjentakelser grep han til det språk som var det mest intereuropeiske i mellomkrigstiden, og skrek med ekte prøyssertone: »Sie sollen ein Bad haben!«

Det som framfor alt blokkerer forståelsen for en nordmann som hører dansk, er fonemet *r*. Med sin uttale langt bak i halsen ligner denne lyden ikke på norsk *r* i det hele tatt, og dessuten påvirker den de omgivende lydene i den grad at de ikke kan identifiseres. Jørn Lund har nevnt at *peget*

og *parret* uttales likt – for en nordmann en fantastisk påstand.

Jeg opplevde en gang den ødeleggende virkningen av *r*'en ganske drastisk. På et språkmøte i København skulle vi besøke en språkinstitusjon. En dame tok imot oss og hilste på oss etter tur. For hver som passerte, ytret hun en gurgle- eller knurrelyd som med tegneseriespråkets ortografi kan gjengis med »Grr!« Jeg forstod at det skulle være damens etternavn og ventet i utålelig spenning på hvad det kunne være. Etter presentasjonen fikk jeg løsningen: Damen het Rå (eller Raa?) – en tolkning jeg ikke i min villeste fantasi hadde kommet på. *R* og *å* hadde inngått en symbiose som gjorde det umulig å skjelne menneskelige fonemer!

Så var det rådet. Det må bli ett som nettopp gjelder danskers språklige samkvem med nordmenn. Kan en danske gjøre noe for å bli bedre forstått? Tungespiss-*r* ville løse alle problemer, men det er vel for de fleste dansker en umulighet. Men: Hvis dansken uttaler ordene etter skriftens bokstaver, altså f.eks. *peger* ikke som »pajer« el. lign., men som p-e-g-e-r, har en nordmann mulighet for å identifisere ordene.

Et lite tilleggsråd: Spørr ikke en nordmann om han er svenske! Vi vet at dansker har problemer med å skjelne mellom norsk og svensk, men behøver den første gjetningen alltid å være at det er en svenske man har foran seg? Vel er det ingen fornærmelse å bli tatt for svenske, men det er litt irriterende at det norske alternativet alltid blir skjøvet i bakgrunnen!

*Einar Lundeby, f. 1914,
professor,
Universitetet i Oslo*

Stød eller ikke stød på *r* foran ustemt konsonant?

Ord som *færdsel*, *kørsel* og *varsel* udtales i vore dage ofte med stød på *r*, men denne udtale bliver tit kritiseret, især af de ældre generationer.

Problemet må ses i en bredere sammenhæng. Det drejer sig om spørgsmålet stød eller ikke stød på *r* foran ustemt konsonant. Foruden de nævnte ord drejer det sig også om ord som *barsel*, *persisk*, *tyrkisk*, *konsortium*, *spurt* og *styrt*. Traditionelt har dansk ikke haft stød i disse ord fordi det har været normalt her at udtale *r* som et ustemt konsonantisk *r*. Når stødet er trængt frem skyldes det en udvikling i udtale fra et konsonantisk *r* til et vokalisk *r*. Om hele dette problem: Se Lars Brink og Jørn Lund: Dansk Rigsmål, bd. 2 (1975), s. 494-96.

En sådan udvikling kan spores i udtaleangivelserne i Ordbog over det Danske Sprog. Mens den kun anfører stødløs udtale ved *barsel*, *færdsel*, *kørsel* og *konsortium*, der alle findes i de tidligere bind, har den også udtale med stød ved nogle ord i de senere bind: *spurt*, *styrt* og *varsel*.

Dansk Sprognævn har i sin Årsberetning 1966/67, s. 19-20, tilrådet at udtale *færdsel*, *kørsel* og *varsel* uden stød, idet det tilføjes om udtalen med stød at den »er ikke i overensstemmelse med den hidtidige norm«. I denne formulering spores en tilkendegivelse af en vis glidning i normen.

Sprognævnet har nogle år senere, under hensyn til den faktiske sprogbrug som følge af udviklingen fra konsonantisk til vokalisk *r*, sidestillet udtale med og uden stød i *konsortium*, *spurt* og *styrt*, men fortsat frarådet stød i *færd-*

sel, *kørsel*, *varsel*, *persisk* og *tyrkisk*, under hensyn til de reaktioner en sådan udtale kunne fremkalde. En udtale med stød vækker sikkert større modstand ved den sidste gruppe end ved den første.

Den Store Danske Udtaleordbog (1991), der er deskriptiv, anfører for alle de nævnte ord, undtagen *konsortium*, udtalen uden stød som distinkthedsformen, men ellers anføres ved alle ordene også en udtale med stød, der gerne karakteriseres som tilhørende lavsprog, specielt københavnsk, og/eller den yngre generation.

I dag står udtalen med stød vistnok stærkest i *konsortium*, *spurt* og *styrt*. Jf. at Molbech Hansen: Udtaleordbog (1990), der tilstræber at oplyse en »tydelig normaludtale«, ved disse ord kun har udtale med stød, mens den ved alle de øvrige ord har begge udtaler.

Hvis man vil sikre sig helt mod kritik står man sig nok indtil videre ved at udtale alle ordene uden stød, da udtalen med stød kan vække anstød hos sprogbrugere af mere konservativ observans, især i de ældre generationer. Men i løbet af få år vil udtalen med stød sandsynligvis være så udbredt at dette råd er forældet.

Jørgen Eriksen, f. 1926,
tidligere seniorforsker,
Dansk Sprognævn

Foregribende stedord

I Mark. 2,15, oversat 1948, står der:

Senere sad han til bords i hans hus, og mange toldere og syndere sad til bords sammen med Jesus og hans disciple.

Og sådan lyder det i den nye prøveoversættelse fra 1989:

Senere lå Jesus til bords i hans hus, og mange toldere og syndere lå til bords sammen med ham og hans disciple.

Umiddelbart vil de fleste nok mene at den nye formulering er den naturligste. På nogle virker det bagvendt at en person introduceres med et stedord og først bagefter navngives; det er som at hænge en tom ramme op og så ved nærmere eftertanke udfylde den med et portræt.

Oversættelsen fra 1948 stemmer nøje med den græske grundtekst, så formuleringen kan være en afsmitning fra det fremmede sprog. Men dette her er ikke oversat:

Inden han overraskede kvinden i hendes soveværelse, var manden kravlet op ad et nedløbsrør.

Det stod i B.T. 10.6.1990, og handlingen foregik i Vejle. Alligevel kunne der være tale om en (ubevidst) fremmed påvirkning, nemlig fra engelsk, hvor en tilsvarende udtryksmåde er ret udbredt. Det står imidlertid fast at det foregribende stedord optræder i dansk længe før den engelske indflydelse sætter ind, hos forfattere som Oehlenschläger, Hauch, Goldschmidt; og alle husker Vilh. Høms vers:

Skønt de levede lidt småt,
havde musene det godt.

Sproglige rådgivere har stemplet det foregribende stedord som mindre godt (Rehling) eller ligefrem udansk (Bang).

Når et navneord og et stedord betegner det samme, skal rækkefølgen være navneord – stedord, konkluderer også Erik Hansen.

Det bør dog ikke overses at konstruktionen med foregribende stedord, anvendt som indledning til en avisartikel, ikke blot holder læseren hen i en vis spænding, men også kan være med til at forbedre rytmen og den betydningsmæssige vægtfordeling, som fx i Information 2.9.1969:

En uge før han ville genindkalde nationalforsamlingen og give meddelelse om en ny forfatning, ramtes Brasiliens præsident Arthur da Costa e Silva i aftes af en hjerneblødning.

Og frem for alt bør konstruktionen ikke ses isoleret. Læser man Mark. 2 (1948) fra begyndelsen, er man for længst sporet ind på hvem *han* er, når man kommer til vers 15. I historien fra Vejle er voldtægtsforbryderen præsenteret forinden, og musene hos Vilh. Høm er ingen overraskelse eftersom musehul og muserede er nævnt i de foregående linjer. Af 63 eksempler på foregribende stedord, som jeg kender fra 1963-91, er de 36 netop af den slags.

Så måske er også denne variation i sprogbrugen et »vidnesbyrd om sprogets livskraft og evige forandring til det bedre« (Erik Hansen).

*Allan Karker, f. 1926,
lektor i nordiske sprog,
Århus Universitet*

Find en udvej!

- Hvad er der i vejen?
- Grus og sten!

Denne afværgemanøvre er velkendt blandt børn. De kan bruge den, når de bliver krævet til regnskab for et øjebliks eftertanke eller konstruktivt surmuleri. Tricket består i at tage en kliche eller død metafor i en konkret betydning. Det bliver ofte til en dårlig vittighed. Men det er også muligt at henvise til klicheens konkrete grundlag på en mere konstruktiv måde. F.eks. således:

- Hvad er der i vejen?

- Der ligger et stort problem og spærre. Det kan jeg ikke komme uden om, derfor kan jeg ikke komme videre. Kan du ikke hjælpe mig med at flytte det?

Her refererer svaret til en konkret betydning, som kan gøres nærværende, så der kan bygges videre på den. Når denne betydning kan gøres nærværende, hænger det sammen med, at den inddrager et alment opfattelsesmønster: *fra-til-mønsteret*.

Opfattelsesmønstre er kognitive mekanismer, der bl.a. spiller med i overførte betydninger. De stammer fra menneskers grundlæggende motoriske og perceptuelle erfaringer. *Fra-til-mønsteret* kommer fra erfaringen af den basale motoriske bestræbelse, at flytte sig fra et sted til et andet, og fra synserfaringer: man ser personer og ting komme hen til sig. Mønsteret har fire strukturelementer: et udgangspunkt, en vej, en retning og et mål.

Mange af de ting, vi foretager os i livet, omtales som større eller mindre

rejser, og bygger altså på *fra-til-mønsteret*. Livet er en rejse: man kan komme ud af kurs, eller komme af sporet, man kan haste gennem livet uden at se sig om, man kan følge den slagne landevej eller have mange svinkeærinder, man kan følges fra vugge til grav.

Det er også en rejse at gennemføre et kursus eller en uddannelse eller lave et projekt eller en dansk grammatik: det gælder om at komme godt fra start, og man skal nå målet inden den fastsatte frist, man kan være halvvejs og skrive midtvejsrapport, man kan komme på i farten, man kan ændre kurs, man kan komme i mål, man kan have pejlemærker, man kan miste retningen.

Så snart man har et udtryk, der bygger på *fra-til-mønsteret*, kan man indtage et eller flere af strukturelementerne. I eksemplet med det spærrende problem ovenfor inddrog jeg retningen, som ikke kunne følges. Man kunne også inddrage udgangspunktet:

- Hvad er der i vejen?

- Jeg er kommet galt fra start. Jeg bliver nødt til at begynde forfra.

På den måde kommer der nyt liv i stivnede udtryk. Prøv selv.

Hanne Ruus, f. 1943,
lektor,
Københavns Universitet

Idiomer er fællespoesi

Lad på den ene side være at overdrive brugen af idiomer, med mindre du da helt bevidst kaster dig ud i kåd ordspilleg, men søg på den anden side heller ikke helt at undgå dem, selv om mange hånligt affejer disse o.a. nært beslægtede foreteelser som klichéer.

Det har nemlig vist sig, at talemåder forgår, samtidig med at tendensen til at bruge og danne talemåder fortsat består. De ligger selvfølgelig bestandigt åbne for kritik, men viser sig at være meget lidt sårbare og til gengæld overordentlig sejlivede, ja, overlevelsedygtige.

Den, som har noget på hjerte, orker jo ikke at begynde formuleringsmæssigt fuldstændig forfra hver eneste gang. Derfor er det godt, at der i sådanne følelsspressituationer står standardvendinger til rådighed, som man kan være sikker på opfattes fuldtud af andre, svarende til at ritualer og anden udefra pålagt nødvendighed af at bruge officielt foreskrevne udtryk i bestemte situationer ikke bare behøver at føles undertrykkende i forhold til det personlige, men kan hjælpe én, hvor man ellers ville føle sig rådvild.

Over for de sidste par århundreders maniske dyrkere af sproglig originalitet for enhver pris kan man således med lige så stor ret hævde, at poesi og idiommer minder påfaldende stærkt om hinanden, som at de afviger radikalt fra hverandre. De har begge til opgave at bringe det til udtryk, som nøgtern tale og sagprosa i langt mindre grad magter at formulere.

Med andre ord: idiommerne udgør en slags fælles poesi, som, modsat, hvad man normalt forstår ved dette, ikke har

nogen ophavs- eller ejermænd. De er subjektive ved at svare til den enkeltes faktiske oplevelser og objektive i kraft af at udtrykke noget alment kendt gennem en udbredt sproglig form. Til gengæld for manglen på nyskabende originalitet har de deres styrke i virkningsfuldheden, der både skyldes kendtheden blandt de mange og det i høj grad fællesmenneskelige, de fastholder.

Når det i visse tilfælde accepteres, at erkendelsesarbejdet fordeles mellem videnskab og digtning, hvorfor bør idiommerne så ikke også kunne tildeles en hæderkronet plads blandt de sproglige midler? Virkeligheden omfatter jo ikke alene den yderverden, sanserne registrerer, men også holdningen til den, oplevelsen af den og reaktionen på den – foruden indefra opstigende fænomener.

*Stig Toftgaard Andersen, f. 1949,
Lektor i dansk sprog og litteratur ved
Nordisches Seminar der Westfälischen,
Wilhelms-Universität i Münster*

Fortid og nutid

A: *Hun var nu sådan en frisk pige.*

B: *Hvorfor siger du var? – Det er hun da stadigvæk. Hun har lige...*

Og så fulgte en beretning der bekræftede det rimelige i også *nu* at kalde *hun* for en frisk pige.

De talende er min mor (A) og min datter Eva (B), og den de taler om er EN, en af Evas veninder. For en halv snes år siden boede hun hos os et års tid. Dengang så min mor hende ofte, og siden har hun af og til truffet hende eller gennem Eva hørt om hende.

Hvad ligger der i dette replikskifte? Hvorfor siger min mor *var*? Hvorfor bryder min logiske datter ind og retter hende? Er det berettiget? Hvem har egentlig ret i dette spørgsmål om sprog-rigtighed?

Bag Evas indvending kunne ligge den antagelse – som man kan finde hos nogle lingvister – at brug af fortid eller nutid drejer sig om, hvor de handlinger eller tilstande der tales om er placeret i forhold til taletidspunktet. – Men sådan er det jo ikke.

- a) jeg har lige solgt min cykel. Den var helt ny og havde rustfri fælge
- b) jeg har lige købt mig en cykel. Den er helt ny og har rustfri fælge.

Når jeg vælger fortid (*var*, *havde*) i a, men nutid (*er*, *har*) i b, så markerer det ikke noget om cyklens faktiske tilstand: i begge tilfælde er der tale om en (*nu*) ny cykel med rustfri fælge. Det jeg bruger forskellen til hér, er alene at markere cyklens forhold til min bevidsthed. Når

jeg vælger fortid, markerer jeg at cyklen ikke er aktuel for mig længere, den hører til den del af min bevidsthed der angår et bestemt udsnit af fortiden. – Med nutid markerer jeg derimod at den er en del af min bevidsthed nu, cyklen er aktuel for mig.

Når min mor vælger fortid i sin replik er det heller ikke fordi hun tror veninden er død eller holdt op med at være en frisk pige. Hun gør det alene fordi hendes hovedoplevelse af EN tilhører et bestemt udsnit af fortiden, og det er den periode hun beder os tænke på – med sin brug af *var*.

For Eva er det anderledes. Hun ser og taler ofte med EN, og oplever hende derfor stadigvæk som en del af sin aktuelle bevidsthed, derfor ville hun ikke kunne bruge *var*.

Hvis hun alligevel gjorde det, ja så ville det betyde noget helt andet, og så måtte hun markere det – f.eks. sådan: *hun var nu sådan en frisk pige – engang.*

Med andre ord, *var* er rigtigt for min mor, *er* er rigtigt for min datter. Det burde min datter vel nok have forstået, synes jeg.

*Otto Glismann, f. 1928,
lektor i dansk sprog,
Københavns Universitet*

Når nutid ikke er nutid

'Nu skal I høre hvad der skete da jeg cyklede herud. Jeg var kommet forbi Tivoli og var nået til midt på Langebro. Så kommer der en bil i den gale køreretning og tju bang rammer han en lastvogn. Det så meget dramatisk ud men ingen mennesker kom til skade. Men jeg stod der i tyve minutter, og det er derfor jeg først er her nu'.

En sådan historie fortalte jeg en morgen da jeg kom på arbejde. I historien er der brugt nutid to gange: 'kommer' og 'rammer' hvor der lige så godt kunne være brugt datid. Ja, der er endda visse personer, gerne fra middelklassen, som vil hævde at der *skulle* være brugt datid, og at de i hvert fald aldrig ville kunne få sig selv til at bruge nutid.

På dansk har vi lidt forenklet sagt to tider. Vi har nutid som refererer til her-og-nu, og vi har datid som refererer til dengang-og-da. Men hvis vi kigger på vores historie vil vi se at vi dér har en nutid som refererer til en fortid. Det er denne brug af nutid vi kalder *historisk nutid*, og det er altså denne tid nogen puritanere vil udrydde. Eller hvis de ikke kan slippe af sted med det, så påstå at hvis man bruger denne form så har man uhjælpelig blameret sig som lavsocial. Uhadadada.

Hvorfor vælger en fortæller at benytte historisk nutid i sin fortælling når han nu lige så godt kunne bruge en datid. Det er fordi formen signalerer noget mere end blot tid, den signalerer også nærhed og levendegørelse. Vi kommer tættere på når der fortælles med historisk nutid, og historisk nutid er således med til at skabe den gode fortælling. Den gode fortælling består bl.a. i at for-

tælleren iscenesætter en scene hvor begivenheden der skal fortælles om udspilles. Jo tættere på scenen han kan bringe os, jo bedre en historie synes vi normalt det er. Fortælleren genskaber begivenheden for øjne og ørerne af os. Til det formål har fortælleren en lang række fortællefig til sin rådighed: han dramatiserer, han bruger malende ord og vendinger, han gengiver folks tale som replikker, han efterligner andres udtaler, han bruger mimik og kropssprog. Og han bruger den historiske nutid. En fortælling er ingen kølig beretning, den er dybt usaglig og forførende.

Historisk nutid har således ikke noget med lavsocialitet at gøre. De folk der mener dette har lyttet for meget til skolelærere og har forvekslet et køligt logisk berettende skriftsprog med den mundtlige fortællings forførende sprog. Og den fortæller der hele tiden tænker på at undgå at bruge historisk nutid, i stedet for at tænke på at fortrylle sit publikum, er ingen god fortæller.

Erik Møller, f. 1958,
kandidatstipendiat,
Institut for Dansk Dialektforskning,
Københavns Universitet

Det er rigtig nordjysk, *det er!*

Sproglige vaner kan ofte bestemmes som lokale. Således er det velkendt at nordjyderne har for vane at gøre stor brug af understatement («underdrivelser») som f.eks. »det er ikke ringe« (det er vældig godt), »det er bare ringe« (det er da dårligt). Denne vane er nordjyderne meget bevidste om, og de kan godt lide den – de fortæller gerne om den. Den hører til deres sproglige identitet.

I Aalborg hører man meget ofte også en anden vane både i forbindelse med klicheer som:

Du er bare kaw, *du er*

(du er virkelig dum)

hun er rimelig kras, *hun er*

(hun er virkelig dygtig)

det er bare ren cafeteria, *det er*

(det er helt åndssvagt)

det er bare guld, *det er*

(det er vel nok fedt)

det er træls pålæg, *det er*

(det er helt åndssvagt)

og i helt alm. udtryk som:

han spiser hurtigt, *han gør*

hun har mange navne, *hun har*

de skal rejse i morgen, *de skal*

Den efterhængte sætning består af et stedord (der har samme reference som grundledet i den foranstående sætning) + en form af *være*, et hjælpeverbum, eller proudsagnsordet *gøre* i samme tid som udsagnsordet i den foregående sætning.

De efterhængte sætninger har alle det samme indhold, den samme funktion. De fungerer alle som modale udtryk; taleren bruger dem til at understrege at han er helt sikker på det han har sagt i den første sætning.

Som »udlænding« i regionen lægger man ikke umiddelbart mærke til disse

modale udtryk; men når man først har fået øre på dem, må man forbavses over så meget de i virkeligheden bruges. De bruges især i uformelle samtalsituationer.

Ålborgenserne fortæller om disse udtryk at de på ingen måde er nye, og at de er typisk nordjyske. Det er dog ikke udtryk som de selv finder på at fortælle om, således som det er tilfældet med »underdrivelserne«; men der er dog ingen tvivl om at også de hører med i en karakteristik af den nordjyske sproglige identitet. Man kan da også let komme til at virke komisk eller forkert, hvis man som »udlænding« forsøger at bruge dem. Malplaceret.

Brugen af disse nordjyske modale udtryk svarer til én af de måder man kan bruge efterhængt *ikke* på: »det er bare ren cafeteria, ikke« (udtalt med en bestemt og dybere intonation).

I almindelighed hører man ikke denne brug af *ikke* i det nordjyske. Derimod har det mange andre funktioner. Men hvis man spørger nordjyder hvad de mener om dette *ikke* (uden dog at angive nogen specifikation af bestemte funktioner), hører man udtalelser som: »det er typisk københavnsk«, »det bruges irriterende meget« og »det lyder hovskisnovski«; dette til trods for at det ikke bruges nær så meget i dag som for 10 år siden.

Nordjyderne bør nok tænke på at de ikke skal dømme andre landsmænds brug af *ikke* så hårdt, og i stedet være glade for at de selv har en mere nuanceret sprogbrug på dette punkt.

Bente Liebst, f. 1938,
lektor,
Aalborg Universitet

Hvad vil det sige at kunne dansk som andetsprog?

»Overalt i uddannelsessystemet er fremmedsprogede elever og studerende præget af, at dansk ikke er deres modersmål« står der i indledningen til Undervisningsministeriets rapport om Uddannelsesmæssige forhold for flygtninge og indvandrere (1990). Det er en uhyre fornuftig iagttagelse, som meget vel beskriver de faktiske forhold for de sproglige mindretal, der opholder sig i Danmark. De er nødt til at kunne dansk for at begå sig uden for hjemmet, og med tiden bliver dansk måske også det sprog, de oftest bruger i hverdagen. Men dansk er og bliver et andetsprog for dem og ikke et modersmål – og det præger selvfølgelig deres brug af sproget.

Desværre er iagttagelsen ikke kun tænkt som en konstatering af, at der blandt os findes nogen, der har dansk som andetsprog, og som har krav på at blive bedre til det gennem relevant undervisning. Derimod bruges iagttagelsen til at gøre beherskelsen af dansk til det overordnede tema for diskussion af indvandrere og flygtninge i uddannelsessystemet. Fremmedsprogede (!) elever og studerende er børn og unge, der ikke kan dansk nok til at lade, som om det er deres modersmål – en tilstand, der betragtes som midlertidig. Hvor er vores gode pædagogiske principper om at tage udgangspunkt i den enkelte elevs forudsætninger blevet af? For ikke at tale om sociolingvistiske principper om tolerance over for sproglig variation og om afvejning af hensigtsmæssighed over for korrekthed i sprogbrugen? Stort set er det sådan, at dansk som sådan (uden nærmere præcisering) betragtes som universalmiddel i forbindelse med integration af sproglige og etniske mindretal.

Der er mange grunde til, at integra-

tionsdebatten har taget denne drejning, og der snyder man nok sig selv, hvis man til lægger de sproglige argumenter en hovedrolle frem for de politiske og økonomiske. Men det spiller bestemt også ind, at de fleste danskere er uvant med at forstå dansk talt som andetsprog. Derfor har de sværere ved det, og samtidig blomstrer den sproglige intolerance. Det er stadig meget vanskeligt at få andre til at forstå, at man godt kan tale dansk med accent, uden at det er dårligt dansk, og at accenten ikke alene opstår, fordi pågældende person mangler noget i sin danskbeherskelse, men i lige så høj grad skyldes, at andetsproget læres på en lidt anden måde end modersmålet, eller at personen ønsker at fastholde sit tilhørsforhold til et mindretal.

For sprogfolk er det klart, at denne debat også drejer sig om, hvad det vil sige at kunne et sprog. I dag er man enig om, at sprogbeherskelse ikke alene drejer sig om sprogets formelle regler, men også om hvad sproget bruges til og hvordan dette sker. Om man taler godt eller dårligt dansk, kan ikke afgøres én gang for alle, når man er kommet over den første svære begyndelse. I stedet må vurderingen baseres på de krav, der i situationen stilles til sprogfærdigheden. Måske vil det vise sig, at personer, der taler dansk som andetsprog, ikke først og fremmest adskiller sig fra danskere m.h.t. niveau i sprogbeherskelsen, men snarere m.h.t. de domæner, sproget finder anvendelse i. Måske vil det endda vise sig, at fokusering på indholdet af det sagte snarere end på måden, det siges, vil fremme forståeligheden.

*Anne Holmen, f. 1954,
lektor,
Københavns Universitet*

Gammel litterat moraliserer

Moral er noget der hellere prækes end praktiseres, og i en lignende formanningsånd skal her gives nogle anvisninger på hvordan man kommer til at skrive godt.

Sørg først for at have bestemte medfødte egenskaber, især en vis grad af udadvendthed og en høj grad af meddelelseslyst. Det duer ikke at sidde og mule i apatisk umeddelksomhed (køb da hellere et fjernsyn). Men den helt uproblematisk-selvglade udadvendthed er heller ikke skrivekvalificerende: så skvadrer man bare op med charme- eller politiker-anmasselse. En forholdsvis genert mand som Jacob Paludan kunne sandelig godt få både sunget og knurret noget af sig, via pennen – det skulle ud; og vi skulle høre det, ved en senere lejlighed.

Så er der alle miljøbegunstigelserne – gudskelov behøver de ikke at foreligge alle sammen, men nogle er nyttige hvis man skal komme til at skrive godt. Jeg nævner kun tre:

1) En god skole, dvs. en hvor man (modsat Jansenpædagogikken) kommer til at læse *tidligt*: så læser man meget, kan i princippet løbe fremad i alle fag, og i den frie læsning. Der skal flere ting, ikke mindst øre, til at kende sprog og kunne sprog, men det vigtigste for at kunne

skrive (inkl. stave nogenlunde fællesdansk) er at læse.

2) Hjem og omgivelser med mulighed for at læse: ikke absolut stilhed eller separatværelse, men nok lejlighedsvis deprivering af audiovisuel underholdning; tilstedeværelse af meget forskelligartet læsestof, og opmuntring til at bruge det.

3) Brevskrivning til nogen man kan lide og allerede tidligt i livet gerne vil fortælle noget eller spørge om noget.

Det der i gamle dage hed *gode skribenters læsning* (objektiv genitiv, som forhåbentlig med tiden kan blive subjektiv) kunne fylde en lang separat formaning. Vi er alle nødt til at påhøre og læse en stigende mængde møg i medierne (hermed menes også de trykte, inkl. såkaldt faglitteratur); men sørg for at drikke af det rigtige kildevand. Læs gentagende de centrale og fornuftige prosaister, som Steen Eiler Rasmussen, Thorkild Hansen, Villy Sørensen. Men elsk også nogle af de store manierister, Johannes V. Jensen, Christian Elling, – gerne med hyppig udskiftning.

Men især: hav noget på hjerte.

*Lars Peter Rømhild, f. 1934,
lektor (litteraturvidenskab),
Københavns Universitet*

Ingen kan tjene to herrer

I Mål og Møle nr. 3, 6. årg., skriver Erik Hansen om grammatikken at, »den er grundlaget for modersmåslæreren indsigt i sit undervisningsemne (derimod er den *formentlig* kun til besvær for elever der skal lære at bruge deres modersmål bedre)«.

»Formentlig«, som jeg har fremhævet, inden i parentesen betyder, »Jeg har god grund til at tro at grammatikken er til besvær, men det er da muligt at jeg tager fejl.« Denne høflige og forsigtige nedtoning af den kontroversielle påstand er helt på sin plads her. Ikke mindst fordi der blandt M&M's læsere jo kunne være lærere og kolleger der forstår at udnytte grammatikken i danskundervisningen, så for ikke at miste abonnenter, så ...

(Populær)videnskabelige artikler er fyldt med parentetiske forbehold og nedtoninger. Grunden til det er formentlig at den videnskabelige skribent, samtidig med at han formidler til en bred læsergruppe, også fører en skjult dialog med en smal gruppe af medeksperter, netop gennem de parentetiske forbehold og modifikationer. Derved føler den umiddelbare læser sig udenfor, hvad hun jo faktisk også er, og teksten bliver unødigt svær at læse og forstå.

Her følger nogle eksempler – alle fra den nordiske filologi – på sådan faglig patroniserende forvirring af den brede læsergruppe:

»*Det hører til vores børnelærdom* at talesproget ikke blot er noget med udtale, men at det også kan studeres syntaktisk, semantisk osv., og *som ligeledes be-*

kendt er begrebet talesprog systematisk tvetydigt:«

»*Naturligvis er det umuligt* på den til-målte plads *at præstere noget bare nogenlunde udtømmende.*«

»*nemlig i første række* Lars Brink, Steffen Heger, Jens Normann Jørgensen og Jørn Lund (*for at nævne dem i alfabetisk rækkefølge.*)«

»Det hører med til gruppens indsats at skabe denne praksis, at gøre Dania anvendelig (*igen, om man vil*) ved at skrælle en masse stivnede konventioner væk.«

»Stærkest er indflydelsen fra svensk videnskab, fra Noreen og *måske endnu mere* fra Axel Kock, ...«

Det gode råd til læseren: Stol ikke på alle regibemærkninger. Er de uforståelige, så er det nok fordi de er skrevet til den smalle indforståede læsergruppe. Og til skribenten: Skriv kun til én læsergruppe. Stop dialogen med din indre kritiker før du begynder at skrive. Skriv direkte, og spar på de distancerende forbehold og skjulte meddelelser til andre forskere.

Det skal jo ikke gå ud over dine læsere at du står i en rollekonflikt som henholdsvis forsker, kollega og skribent.

John E. Andersen, f. 1949,
lektor,
Københavns Universitet

Afdække, afkontrollere, afmærke, afprøve, afslutte

Det var min mening at skrive om forstærkelsen *af-*. Men så ser jeg i Dansk Sprognævns righoldige seddelsamling at Jørgen Bang i 1970, med udgangspunkt i det dobbelttydige ord *afdækning*, har skrevet om nogle betydninger af dette *af-*. Også Erik Hansen, der jo kommer rundt så mange steder i sproget, har været der; det er i rubrikken Sprogligheder i Mål & Mæle (6. årgang nr. 3).

Jørgen Bang taler om en forstærkende betydning, en fuldstændig udførelse af en handling. »*Afkøle* er stærkere end *køle*, *aflukke* stærkere end *lukke*, *afsvække* stærkere end *svække* osv.« Erik Hansen taler om at *af-* har betydningen at »gøre processen færdig« i ord som *afspille*, *affodre*, *afmagre*, *afmærke*, *aflåse*, *afvaske*, *afstraffe* osv.

Nu vil jeg tage denne side af *af-*'s betydninger og spørge: hvordan erkender vi egentlig sådan et betydningsindhold? Kan jeg med samme ret hævde at *af-* ikke er forstærkende i de nævnte ord?

Sprogforskeren (og i en vis udstrækning enhver anden) kan søge hjælp tre steder: i ordbøger og anden sprogvidenskabelig litteratur, i eksempelsamlinger og i sin egen sprogbevidsthed.

I Ordbog over det danske Sprog er der til adverbiet *af* en betydning »om fuldstændig udførelse af en handling« med eksempler som *børste (tøjet) af*, *køle (øl) af*, *lukke (døren) af*, *prygle (en dreng) af*, *sidde (en bøde) af*, *stryge (tændstikker) af*. Mon dog ikke der burde en parentes om dette fuldstændig? Og betydningen »gradvis udførelse« synes også at kunne ligge i dette *af*. Man sætter en *øl* til afkøling for at køle den, og en afkølet *øl* behøver vel

ikke være gennemkold? Jeg tror ikke at disse *af-*ord bedst beskrives ud fra ord-delene, jeg tror de er blevet selvstændige individer der lever deres eget liv. Behøver maleren dække hele gulvet eller gøre det særlig grundigt? Er *afdække* ikke bare hans ord for denne proces, ligesom man i andre fag (*af*)*isolere* en ledning, (*af*)*jævner* vejen, (*af*)*kanter* en dyne, *afstriber* kørebanen osv.?

I vores hoveder, når vi skal afkode lidt sjældnere ord, der tror jeg nok at *af-* i hovedbetydningen 'bort-' får ret frit spil (også i ord som *afblomstre* og *afhøste*, der »egentlig« betyder færdigblomstre, færdighøste). De fleste nydannelser i vore dage i almensproget er også af typen *afbureaukratisere*, *afdramatisere*, *afkolonisere*, *afmystificere* med en klar bort-betydning. Hvis det i sammenhængen slet ikke giver mening at tænke sig noget fjernet, fx når maleren afdækker gulvet, så undrer man sig, føler en konflikt, for sådan »bør« det genkendelige *af-* ikke bruges.

Det er svært at afdække og afkontrollere ordenes betydninger, selv om de afprøves i eksempler. Opgaven kan næppe afsluttes. Man kan afmærke nogle grænselinjer, men må gang på gang mærke sig at sprogets rigdom og livskraft lader hånt om afgrænsningerne.

Anne Duekilde,
f. 1929,
ordbogsredaktør

Ryk ind og bliv ude

Om fornuftig brug af afsnitstegn

Her er et citat af Erik Hansen:

»Skriv ikke *åbn døren, veksle dine penge her, behandle mig ordentligt* osv. Det er ganske vist korrekt, men det virker forstyrrende og er imod sprogets regler. Skriv heller ikke *åben døren, behandle mig ordentligt* osv. Det er helt efter sprogets regler, men desværre ukorrekt. Løs problemet ved at skrive noget andet: *luk døren op, du kan veksle dine penge her, I skal behandle mig ordentligt* osv.«. (Rigtigt dansk, 1988, s. 57).

Typisk hansensk, ikke sandt? Tre korte afsnit med klare og kontante sprogråd i tilspidset formulering. Og så er det ikke engang en helt rigtig Hansen. Her er den ægte vare:

»Skriv ikke *åbn døren, veksle dine penge her, behandle mig ordentligt* osv. Det er ganske vist korrekt, men det virker forstyrrende og er imod sprogets regler. Skriv heller ikke *åben døren, behandle mig ordentligt* osv. Det er helt efter sprogets regler, men desværre ukorrekt.

Løs problemet ved at skrive noget andet: *luk døren op, du kan veksle dine penge her, I skal behandle mig ordentligt* osv.«.

Forskellen mellem de to versioner ligger i afsnitsmarkeringen, i afsnitstegnets »form«.

I den første version – den uægte – består afsnitstegnet kun af den luft der tilfældigvis er blevet tilovers inden linjeskiftet. Og det er for lidt: Hvis uheldet er ude og linjen før linjeskiftet bliver fyldt ud, så går luften af det afsnitstegn og afsnitsmarkeringen er væk.

I den anden version – den ægte – består afsnitstegnet både af overskudsluften fra linjeskiftet og af en indrykning i den nye linje. Forsvinder luften før linjeskiftet, står indrykningen stadig tilbage som en klar markering af det nye afsnit.

Der er altså god grund til at følge denne regel for afsnitsmarkering: RYK IND NÅR DU GÅR I NYT AFSNIT.

Henrik Galberg Jacobsen, f. 1944,
seniorforsker,
Dansk Sprognævn

PS!

Reglen om indrykning gælder kun det *lille afsnitstegn* der er behandlet i det foregående. Bruger man *stort afsnitstegn* og springer en hel linje over, er linjeoverspringelsen tilstrækkeligt signal, og så er der ikke grund til også at rykke ind. Reglen ovenfor kan derfor udbygges til: RYK IND EFTER ÉT LINJESKIFT, BLIV UDE EFTER TO LINJESKIFT.

PPS!

Og reglen om indrykning efter ét linjeskift gælder altså kun når linjeskiftet bruges som afsnitstegn. Efter en overskrift (som fx PPS! her ovenfor) rykker man ikke ind.

Erik Hansen er seksti

»Luften her i Landet fører det med sig, at Folk bliver ikke ret galne førend de komme over deres 60 Aar,« sier Pernille i et skuespill av en velmeritert landsmann av meg, herr L. Holberg. »Paa den Maade maa jeg blive bange, naar jeg bliver tredsindstyve Aar,« repliserer Magdelone i samme scene.

Det kan min Troe godt være en trefende iakttagelse – at folk ikke rekker å bli skikkelig sprø før de har rundet seks-tiårsmerket, mener jeg. Da Holberg skrev dette, var han av forskjellige grunner bosatt i Danmark, så med uttrykket »her i Landet« sikter han bestemt til Danmark og ikke til hjemlandet, men det gjør neppe noen forskjell. Han hadde jo høstet erfaringer også blant klippene, og vi er alle mennesker, vi mennesker.

De to innledningsavsnittene utgjør en lang trapp til et lite hus. Hensikten med denne notisen er nemlig bare å meddele Mål & Mæles danske lesere noe om nordiske tallord. Redaksjonen har bedt meg gi et råd om dansk språk, og en slik anledning lar man ikke gå fra seg. Dansker gav jo i sin tid gjennom 400 år nordmenn temmelig håndfaste råd om hvordan de skulle innrette seg språklig, så det kan være på sin plass med en motytelse.

Her kommer rådet: Det er innmari lurt når dere treffer en nordmann – svenskene ufortalt! – å holde seg til 60, som Pernille, og ikke *tredsinstyve*, som Magdelone. Iallfall hvis dere vil bli forstått.

Når jeg først tillater meg å blande meg opp i naboens indre anliggender, vil jeg si at nordiske tallord i dansk ville være et merkbart bidrag til friksjonsfri

kommunikasjon oss imellom. Skandinavisk sinnede dansker har lenge justert seg i den retning, men tar jeg feil når jeg mener at det er blitt færre av dere?

Og i alle fall: Har dere ikke registrert det usikre uttrykket i ansiktet på nordiske samtalepartnere når dere drar i gang hele det omstendelige maskineriet med *halvtreds*, *femoghalvfjerds* osv? Selv de av oss som har lært seg å multiplisere med tjue, kan i en snever vending komme til å gå fullstendig i surr.

Danskheden skulle heller ikke være i faresonen ved en slik justering i retning av titallene. De har jo hjemmel i dansk så langt tilbake som språkkildene reker. Og dessuten står *femti*, *seksti* osv i Retskrivningsordbogen!

Allan Karker, behjertet dansk nordist og kjølig realist, redegjorde i nøkterne ordelag for saken i 1959, da »Nordiske talord i dansk« så dagens lys. Her får dere vite i detalj hva saken dreier seg om, og hva en overgang til nordiske tallord konkret vil innebære. Nordiske tallord betyr for Karker ikke bare *treti* og *femti*, *seksti*, *sytti* og *otti*. Det betyr også ny rekkefølge, med tierne før enerne: *tretisyv* og *femtiootte* – og dessuten *en tretitodel* og *en femtisyvdel*. Altså så å si som hos oss.

Her oppe i snelandets hytter sitter vi med det inntrykk at prosjektet nordiske tallord i Danmark er lagt på is. Det finnes riktignok et rundskriv, vet jeg, »Cirkulære fra Undervisningsministeriet 23.7 1964 om indøvning i skolerne af de nordiske talord« – men er det glemt?

Det er i så fall synd, sett fra min tilhørrer plass, men jeg forstår dere. For en omlegging vil koste blod, svett og tårer.

Som nordmann taler jeg av erfaring, men det er en annen historie.

I 1897 protesterte Georg Brandes heftig mot at det kgl. danske Postvæsen skulle ha tillatt bruken av titallene *syvti, otti, niti*, og at vesenet således »omdanner vort Sprog efter norsk Mønster«. Vi hører hvordan han hever stemmen.

Men Brandes er Brandes. Her oppefra fortøner saken seg annerledes. Som nevnt har Norge mottatt et og an-

net av språklig lånegods fra Danmark, og vi befinner oss ikke utilfreds med det, det fleste av oss. Kunne det ikke være en vakker tanke å motta en impuls herfra, til gjengjeld så å si – vi fordrer jo ikke at dere for øvrig omdanner språket »efter norsk Mønster«?

*Finn-Erik Vinje, f. 1936,
professor i moderne nordiske språk,
Universitetet i Oslo*

Skriv det du har mest lyst til først!

Det bliver bedst. Derved får du mere lyst til at skrive videre. Skrivning kan være sejt arbejde, men ved at begynde med det du har mest lyst til, kommer du i hvert fald godt i gang. På denne måde kan du også komme til at skrive med mere eftertryk end du havde tænkt dig. Her kommer et eksempel på et stykke som må være skrevet på denne måde:

»Sikken dejlig sommeraften sidste Sankte Hans! Har man nogensinde haft den bedre her til lands? Hav og himmel helt opalklar, dertil baalets luepragt!

Men saa tændtes lygterækken –

Og saa var det hele ødelagt! Folk var flygtet bort fra dagligdagens haarde pres, bort fra byens stive mønster, ud til træer og græs og til strandens frie, bløde linie og de lyse nætters romantik. Sorgløst gled de mørke skikkelser omkring i aftenens skyggeløse halvllys, kun optaget af det skønne nu.

Men saa!

Med djævelsk præcision – paa slaget ti – kom byteknikkens dæmon efter dem. For vejens truende geled af kolde lysstof-rør indhentede hver og en og dræbte alle himlens skære farver. Afklædt for nattens poesi og drømmerier

stod vi der, betragtede hinanden i det grelle skin, saa fattige, uhjælpeligt sat tilbage i den onde hverdag. Ond ja – og dum. Saa rystende dum.

Hvad skulle det dog til?»

Fra »Stemninger og tilstande 1977«
af Steen Eiler Rasmussen.

Denne optakt skal også vise, hvordan den lystfyldte skrivning smitter sin læser med læselyst. Vi bliver nysgerrige efter hvad der mon videre sker. Skribentens lyst forplanter sig til læseren, som bliver forbavset og glad, så hun veloplagt læser videre. Vi kan altid fornemme, hvis noget har måttet presses frem af sin skribent. Når vi derimod skriver med lyst, så får læseren også vakt sin lyst ved at læse det. Hovedgrunden til at du skal begynde med det du har mest lyst til, er imidlertid denne: derved kommer du godt igang. Mange skrivepædagoger fremhæver, hvor vigtigt det er at komme i gang. De fleste af os kender til hvor svært det kan være. Der er jo tristheder nok i verden at blive distraheret af.

Derfor: lad skrivelysten sejre!

*Jesper Hermann, f. 1944,
lektor i sprogpsykologi,
København Universitet*

Små børn skriver

Charlotte går midt i 2. klasse, januar måned. For første gang skal eleverne skrive en historie på egen hånd. Emnet er frit, og pigen vælger at skrive en historie, hvor hovedpersonerne er de på dette tidspunkt meget populære legetøjsfigurer, Turtles. Hun skriver ufortrødent løs uden smålige hensyn til korrekt stavning. Hun er nået dertil i sin indlæring af sammenhængen mellem lyd og bogstav, at hun staver ordene, som de lyder. Hun er på stadiet »fonetisk stavning«. Det er en fornuftig strategi på hendes udviklingstrin. Hun skriver løs og fortæller en historie med et forløb. Omsættes historien alene til korrekt stavning og tegnsætning, som vist efterfølgende, er det faktisk en udmærket historie.

TurTLes

en dag vaj april a lene jeme. hun kune eke fene ud a vad hun Skulle lave Så hun to toj På og Så gik hun hen til TurTLes. da hun kum hen Til dem Sad di at SbiSTe pitSa.

April hag heles lige Tet at di var ude aT Teske di åne Til videsant. men de sad at SbiSTe. April saja Til TuRTLes nå så i har egen at more jar med. ne de har vi-ge sar Leonado men de Skal i få. vo dan de saje don oThello. de kune du kot li at vide ja de Kune jag kot li at vide. ja åkæ Seje april men hør Kot efte. da jag Skulle her hen Til jar Så jag noge Tyve. fint. vent nu lige let vi skal lije sije favel namæ så favel

Turtles

En dag var April alene hjemme. Hun kunne ikke finde ud af hvad hun skulle

lave, så hun tog tøj på, og så gik hun hen til Turtles. Da hun kom hen til dem, sad de og spiste pizza.

April havde ellers lige set, at de var ude at tæske de andre fra vid og sans. Men de sad og spiste. April sagde til Turtles: »Nå, så I har ingen at more jer med.« »Nej, det har vi ikke,« sagde Leonardo. »Men det skal I få.« »Hvordan det?« sagde Donnatello. »Det kunne de godt lide at vide.« »Ja, det kunne jeg godt lide at vide.« »Ja, OK!« siger April, »men hør godt efter. Da jeg skulle her hen til jer, så jeg nogle tyve.« »Fint!« »Vent nu lige lidt. Vi skal lige sige farvel.« Nå, men så farvel.«

Havde hun begrænset sig til de ord, hun havde lært og kunne stave korrekt, var historien blevet anderledes fattig. Begrænsningen kunne komme fra hende selv eller ved, at læreren på dette trin havde lagt stor vægt på korrekthed. Heldigvis fik hun lov til at skrive løs. Skrive-lysten er blevet bevaret. Forståelsen for og interessen i at stave ordene rigtigt kommer på et lidt senere tidspunkt.

Nogle få måneder senere er Charlotte kommet videre i sin udvikling. Hun er i mellemtiden blevet klar over, at ikke alle ord staves, som de skrives. Hun vil nu gerne stave rigtigt. Der er stadig eksempler på fonetisk stavning, men også mange eksempler på, at hun nu staver også ikke-lydrette ord korrekt. (Nogle ord i teksten har hun fået »foræret« ved at eleverne på forhånd har talt om, hvad der kunne ske i eventyret. På flip-overen står derfor ord som fx *prinsesse*, *prins*, *edderkopper* og *flagermus*.)

EventyrSlotet

Der var engang et Eventyrslot der bode Prinsen og Prinsessen. men de vat ikke allene. der var osse spøgelse rotter og flagermus. Men de veste de ikke. En dag da de kom hjem bløv de stopet af et Spøgelse. i skal løbe farbi mig inden i bliver faged. de løb men prinsessen falt og bløv faged hun bløv føt ned i kæleren der var rotter og edderkopper hun skulle sove på gálvet met ám naten voned hun

ved at der kravled en edderkop på hine hun bløv forskrækket...(maj i 2. klasse).

De små elever skal have lov til at skrive løs – også inden de er i stand til at stave korrekt. Lad dem få en oplevelse af at kunne udtrykke sig skriftligt. Bevar deres tidlige udtryks- og skriveglæde.

*Elisabeth Hansen, f. 1942,
lektor,
Danmarks Lærerhøjskole*

Sig hvad du er oppe imod

»Vær relevant!« lyder en af de kendte forskrifter for dem, der gerne vil kommunikere optimalt, og hvem ønsker ikke det. Problemet er bare, at det tit er svært at vide, hvordan man bliver relevant.

Her er et råd, som jeg tit holder frem for mig selv, for studerende, for kolleger og alle andre, der gerne vil være relevante: »Sig hvad du er oppe imod!« Hvis det drejer sig om rene fakta, kan man være relevant alene ved at fylde et ubehageligt, erkendt hul i modtagerens viden. Men drejer det sig bare i mindste måde om meninger, holdninger eller teorier, så gør man lettest sin beretning vedkommende ved at begynde med at fortælle, hvilke gængse vrangforestillinger man er ude på at bekæmpe.

Så bliver alt det, man vil berette, med ét forvandlet til en spændende historie om kampen mod vrangforestillingernes drager. Desuden bliver den tanke, man vil have frem, lysende klar, når den aftegner sig mod tåbelighedens mørke. Det er forbløffende, i hvilken grad det at

sige noget er at tale mod noget andet, men vi kender det jo godt fra digterværker og andre svære tekster, som vi først rigtig forstår, når vi har indset, hvad de er oppe imod.

Hvis man ikke kan finde ud af, hvad man er oppe imod, vil det normalt være klogt at tie stille. Der er jo ingen grund til at fortælle det, som alle gode mennesker i forvejen er enige om. Således kan man også bruge rådet »Sig hvad du er oppe imod!« som test på, om man overhovedet skal tage ordet.

Dagens fødselar er et strålende forbillende også i denne henseende. Han er aldrig kedelig at læse, og han forstår som få at gøre sine artikler spændende ved at fortælle, hvilke vrangforestillinger han er igang med at bekæmpe.

*Ebbe Spang-Hanssen, f. 1928,
professor,
Københavns Universitet*

Bolledej eller formstøbt plastic?

Papiret alslører ubarmhjertigt tankens fattigdom. Så længe ideerne er inde i hovedet, er der ingen grænser for, hvor klare og enestående de kan forekomme. Men når de står på papir, er de sjældent udødelige. Var det virkelig ikke andet? spørger man sig selv.

Der er mange løsninger på dilemmaet. Man kan helt lade være med at skrive. Man kan skrive til skrivebordskuffen. Man kan formulere sig langt, tungt eller uklart, så fattigdommen ikke skinner i øjnene. Eller man kan camouflere sin mangel på skarpsindighed med managementengelsk, strukturalismebegreber, psykologitryk eller tilsvarende pop.

Man kan også skrive af indre nødvendighed, på en følelse af glæde, nysgerighed eller irritation over f.eks. sproglige fordomme. Så skriver teksten sig selv. Men at skrive på inspiration er den lykkelige undtagelse snarere end regelen. Ofte lykkes det vel for digtere og enkelte andre, som f.eks. Erik Hansen.

Frygten for at skrive er velbegrundet. Det er forståeligt, at mange skriver knapt, løst og indforstået. Og det er oplagt, at meget må skrives sent om aftenen, for på dette tidspunkt er man mindre selvkritisk end ellers. Det skrevne tåler ikke dagens lys.

Hvis man bare kunne være sikker på, at ideen var god og holdbar, før man skrev, så var det ikke så svært. Men tanken bliver først klar, når den bliver udtrykt i handling, tale eller skrift.

Derfor må man *undgå* at opfatte det skrevne som formstøbt plastic, der ikke tåler omformning uden at gå i stykker. Man kan få form på sine tanker ved at

skrive; men det er ikke formen, man finder, det er kun én form af mange mulige.

Med mindre man er en dreven skribent, kan det betale sig at udtrykke sig på den måde, som falder én lettest. Risikoen for at blive misforstået er større, jo mere fremmedartet en sprogdragt man giver sine ideer på. Hvis man f.eks. har lettest ved at skrive talesprogsnært, så må man begynde med det.

Når man skriver sine udkast om, er det sjældent nok at udskifte enkelte ord og flytte rundt på afsnit – hvor tiltrækkende det end kan være med et tekstbehandlingsprogram. Man må sætte sig med de gamle tanker, som det første udkast er, og bruge dem som inspiration til at få bedre og skarpere ideer. Man må forme bolledejen på ny.

Teksten bliver ikke bedre end tankerne; men hvis man bliver ved at skrive om, er der en chance for, at tankerne bliver bedre og teksten næsten lige så god.

*Carsten Elbro, f. 1955,
adjunkt, dr. phil.,
Københavns Universitet*

Lop din tekst før du sender den ud!

Det har i mange år været en kendt sag at man kan beregne hvor svær en tekst vil være at læse ved at udregne dens lix-tal. Det gør man ved 1) at tælle op hvor mange ord der er per punktum (eller andre skille tegn med stort bogstav efter), 2) tælle hvor mange procent af ordene der er lange, dvs. på 7 bogstaver eller derover, og 3) lægge de to tal sammen. Man kan så sammenligne summen (beregnet med én decimal) med en skala hvor 20 svarer til meget let, 30 til let, 40 til middel, 50 til svær og 60 til meget svær. Man har så i mange år beregnet lix-tallene på nye bøger og der er et stort statistisk materiale der viser at børne- og ungdomsbøger i gennemsnit har lix 27, skønlitterære bøger lix 33, dag- og ugeblade lix 39, saglitteratur lix 47 og faglitteratur lix 56.

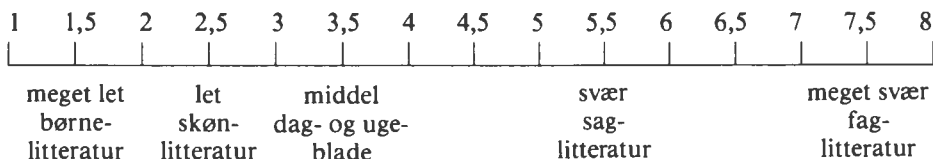
Disse lix-tal er nyttige redskaber for bibliotekarer der skal vurdere om en bog egner sig for en læser. Det er også en god ide for folk der skriver, at de tjekker li-

xen før de sender en tekst ud til bestemte typer af læsere. Det går fx ikke at skrive i Mål og Mæle med lix 56.

Der er dog også ulemper ved lix. Man skal ikke tro at en tekst bliver lettere at læse *fordi* man laver den om så den får lavere lix. Lix er nemlig kun et symptom på at der er noget svært, ikke selve sværheden, ligesom høj temperatur ikke er selve sygdommen. Lange ord er statistisk set sjældne og derfor svære, og lange sætninger indeholder ofte svære konstruktioner, men ord- og sætningslængde har i sig selv ikke sammenhæng med sværhedsgrad. Den værste ulempe er nok det at det tager tid og er besværligt at tælle lix, så det er de færreste skribenter der får det gjort.

Disse ulemper kan til en vis grad afhjælpes ved at man i stedet for lix-tallet beregner *lop-tallet*, dvs. antallet af lange ord (ord på 7 bogstaver eller derover) per punktum. Man kan så vurdere tallet i forhold til en skala der ser således ud:

LOP: Lange Ord per Punktum

Dette lop-tal er meget lettere at beregne, det er et mere reelt mål for en egenskab i teksten, og der er næppe nogen der prøver på at ændre på det symptom man måler, i stedet for selve de svære formuleringer, hvis man har for højt lop-tal.

Denne tekst har lop: 3,9. Lop din tekst før du sender den ud!

*Ole Togeby, f. 1947,
professor i dansk sprog,
Aarhus Universitet*

Lidt om fornyelsen af et gammelt fællesskab

Grammatik og retorik er gamle fagfæller. *Grammatica*, der blev afbildet som en stramtandet, gammel dame, sagde: *sådan* skal sproget være! Men *Rhetorica*, der dengang var ung og strålende, kom og tilføjede: *sådan* skal sproget tage sig ud for at *virke*!

De to har gennem tiderne *ført* mange kollegiale diskussioner, der vel ikke alle var lige frugtbare, mest fordi fru Grammatica stirrede sig blind på den korrekte skrift, mendens hendes mere letvindte kollega gerne endte i talen og gerne ville se resultater her og nu. Af samme grund måtte renæssancens studerende slås med to slags ordstillinger: én der var grammatisk korrekt, og en anden, der var retorisk virkningsfuld, og som også – til visse grammatikeres fortrydelse – tog sig rettigheder i officielle dokumenter.

I vore dage er fru Grammatica kommet på foryngelseskur. I Danmark skyldes det navne som Paul Diderichsen og Erik Hansen. Lydhørheden overfor det talte sprog er skærpet, og den har vist, at der ikke er én, men mange syntakser. På en måde er der tale om en slags retorisering af grammatikken, og det er kun godt.

Det er overflødigt at give gode råd om fortsættelsen af denne udvikling, for den er godt i gang. Men man kunne nok ønske en mere egentlig fornyelse af selve det gamle fællesskab indenfor det ærværdige trivium. Den gamle retorik har et stort fond af nyttige erfaringer (dem har man forsåvidt allerede peget på), og den nye retorik har føjet flere til, som også kan blive frugtbare i et samarbejde. Ved Københavns Universitet er der såle-

des god gang i udforskningen af den offentlige retorik, og nyvundne indsigter i dens virkemidler er med succes blevet afprøvet i praksis.

Men store dele af den »retoriske syntaks« er endnu uopdyrket område. Vi véd endnu for lidt om f.eks. de varierende syntaktiske mønstres effekt i overbevisningsprocessen. Og det er endda kun overflade. Den grammatiske viden kunne profitere af at trænge dybere ind i spørgsmålene om periodens frasering og rytmik. Det er et vigtigt forskningsfelt i ætermediernes tidsalder.

*Jørgen Fafner, f. 1925,
professor, dr. phil.,
Københavns Universitet*

Sådan – i det hele taget!

I *Gummi-Tarzan* møder Ivan Olsen en rigtig vaskeægte heks. Hun giver ham lov til at få ét ønske opfyldt – men så må det jo være et ordentligt ét! Ivan grubler. Han sover på det, og springer ud af sengen og drøner ned til heksen: »Jeg vil ønske mig, at *alle mine ønsker går i opfyldelse*.«

På samme måde med et eneste, »godt råd om dansk sprog« til *Mål & Mæle's* læsere. Det må kræve at vi får *det hele* stoppet ned i kanonen: »*Hold retorikkens fem bud!*«

- Det vil, for det første, sige at man skal passe på og værne om sin ethos: være en lødig og ægte person.
- For det andet skal ens pathos være i orden: Man må være (passende) engageret i sit ærinde, have både troen og sine følelser med.
- For det tredje skal man naturligvis have forstand på det man taler om og have mange og stærke argumenter til sin rådighed. Ens logos skal være bygget op.
- Fjerde bud siger at taleren eller skriveren skal kunne tilpasse sig modtagerne og de omstændigheder det gælder. Vågenheden og den sociale sans må være på spil.
- Og efter det femte bud skal sproget, i videste forstand, være 'godt'.

Det sidste betyder at alt *verbalt* skal være i orden: At man taler eller skriver **PERSONLIGT – FORSTÅELIGT – KONKRET – OPLØST (ANALYTISK)**

– **LIGEUD – OVERSKUELIGT – MUNDTLIGT – SAMMENHÆNGENDE – og KORREKT.**

Men derudover skal det *paraverbale*, stemmen til (eller inden i) ens tekst være hensigtsmæssig: både hvad angår artikulation og frasering, tempo og pause-ring, styrke og tryk, højde og tonegang, og i klangen (resonansen, kompressionen, støtten m.v.).

Endelig skal også det *nonverbale*, den øvrige præsentation for sanserne, fungere godt. Det gælder fx opstilling, typografi og skarphed. Eller det gælder kropsstillinger, bevægelser, blik, mimik, påklædning osv.

Det er et ordentligt apparat. Næsten ligesom cockpittet i et stort jetfly. Og når nogen overhovedet kan tumle monstret, er det fordi vi normalt ikke behøver se mere end et par af alle lamperne, skallerne eller viserne på én gang.

*Peder Skyum-Nielsen, f. 1948,
lektor i dansk og retorik,
Danmarks Lærerhøjskole*

Gammelgaard og Hansen

To sproglige vismænd har betydet meget for min egen omgang med *det kære sprog*.

Det bedste råd, jeg kender om dansk – og specielt den afart, der hedder folketingsk – fik jeg af Ritzaus Bureaus legendariske mand på tinge, *Aage Gammelgaard*, for fler år siden end jeg bryder mig om at tænke på.

Han lærte mig vankundige novice som folketingsjournalist, hvordan man *tester* et politisk udsagn.

Man anvender simpelthen »den gamle politikers ikke-prøve«.

Når man ikke rigtig kan finde ud af, om der er vitaminer i en given politisk ytring, indføjer man et »ikke« og ser, om den derved fremkomne ny sætning præcist skildrer modpartens holdning.

Eksempel: »vi går ind for en forhøjelse af indkomstskatten« er et udsagn, man kan være bekendt at bringe videre til læserne/seerne. For der skal såmænd nok være dem, der går ind for at disse indkomstskatter skal ned.

Men hvis et eller andet venligt menneske siger »vi går ind for fred og frihed«, afslører prøven lynhurtigt hulheden i påstanden, for hvem gør ikke det? Og så bør den pågældende pressemeddelelse snarest finde hvile i nærmeste papirkurv.

Grib dagens avis, og du vil blive forbløffet over, i hvilket deprimerende omfang Gammelgaards læresætning er gået i glemmebogen.

Den anden sproglige vismand, der har styrket min modstandskraft mod sproglige platheder, er såmænd Hansen selv. *Fødselaren*. Jeg har på fornemmelsen, han vil hvæse ad det ord, men la'

ham. Et hvæs pr. dag / er en herlig sag, som digteren skrev.

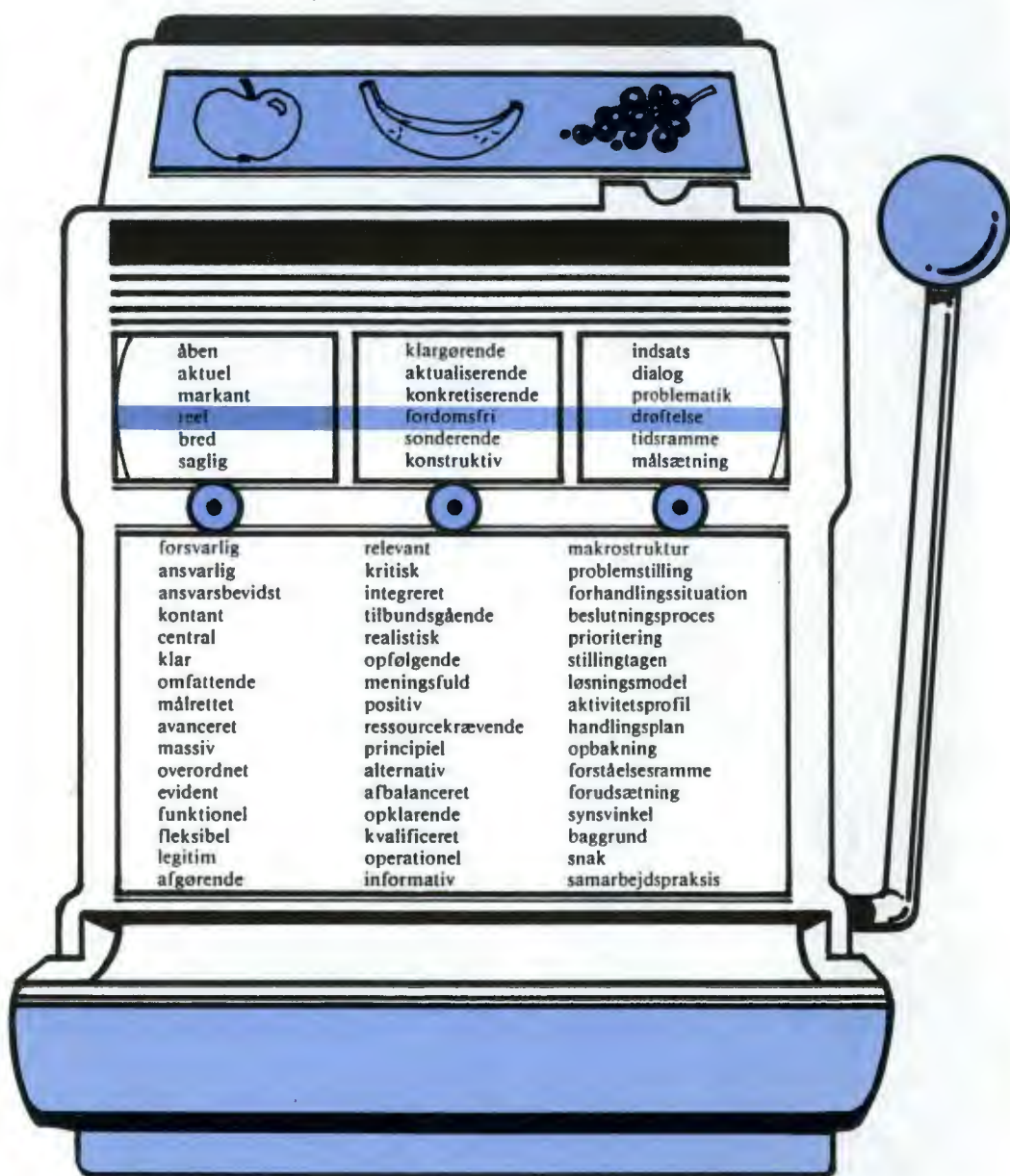
Jeg tænker på hans Christiansborg-variant af Fraseomaten og Verbalimpomatoren eller hvad den gamle spøg med de tre koncentriske cirkler nu er kendt som. Den, hvor en stribe modeord er anbragt som radier i de tre cirkler. Når man drejer dem tilfældigt, opstår de inderligste og mest overbevisende tomheder. På Information kaldte vi den

»Den automatiske leder-skriver«.

Jeg havde til en TV-Søndagsavis op under jul fået Hansen i studiet for at fortælle om vore politikeres brug af vort fælles sprog. I TV har vi det med at ville visualisere. En venlig regissør havde fremskaffet en gammeldags spilleautomat med æbler, bananer og druer. Dem erstattede vi med ord. Så hev vi i håndtaget og lod de tre bånd suse forbi i det lille vindue. Derpå klik, klik, klik. Og vupti havde vi aldeles forureningsfrit frembragt dagens ny politiske slagord.

På bagsiden er Hansens manus til de tre hjul. Det fortjener større udbredelse end selv en TV-udsendelse kan give. Bland selv og stil op ved næste valg.

*Hans V. Bischoff, f. 1932,
journalist,
DR-TV*

Træk i håndtaget. Derpå klik, klik, klik. Og vupti har man aldeles forureningsfrit frembragt dagens ny politiske slagord. – Jackpot hver gang.